Dr. Öğr. Üyesi Uğur BULUT*

YARGITAY UYGULAMASINDA "BORCU SÖNDÜREN BELGE" ve İLERİ SÜRÜLMESİ BAKIMINDAN USÛLÎ SORUNLAR

DOCUMENTS EXTINGUISHING THE DEBT IN THE PRACTICE OF THE COURT OF CASSATION AND ITS PROCEDURAL PROBLEMS

ÖZET

Yargıtay daireleri ve Hukuk Genel Kurulu tarafından verilen çeşitli kararlara göre, borcun sona erdiğini gösteren belgelerin yargılamanın her aşamasında ve bu kapsamda temyiz aşamasında da sunulması mümkündür. Yargıtay kararlarında bu belgeler, *borcu söndüren belge* olarak ifade edilmektedir.

Kullanılan terminoloji bakımından dahi eleştiriye açık olan ilgili kararların, kanunî bir şekilde düzenlenmiş olan dava malzemesinin sunulmasına dair kurallara uygun olduğu söylenemez. İlgili hükümler uygulanmaksızın, istenilen her aşamada delil sunulması mümkün değildir. Dahası, usûlüne uygun bir şekilde ileri sürülmemiş bir vakıanın delilinden de söz edilemez. Bu nedenle, Yargıtay tarafından verilen bu yöndeki kararların gerek şekil gerekse içerik olarak kanunî düzenlemelerle bağdaştırılması oldukça zordur.

Anahtar Kelimeler: Borcu söndüren belge, delil, itfa, temyiz, Yargıtay.

ABSTRACT

According to several decisions given by various Civil Chambers and the Assembly of Civil Chambers, documents proving the retirement of the debt can be submitted in any instance, i.e. appellate instance. Those kind of documents are called *as documents extinguishing the debt* in the decisions of the Court of Cassation.

These decisions which are also open to criticism in respect of the terminology used, cannot easily be accepted in compliance with the clear legal rules related to submitting of pleadings. Without complying those regulations, it is not possible to submit evidences in any instance. Furthermore, in civil procedure law, evidences are shown in order to prove asserted pleas; there cannot be an evidence of a plea that is not asserted accordingly. Therefore, it is nearly impossibe to explain those decisions within the scope of legal rules, both formally and contextually. .

Keywords: Documents extinguishing the debt, evidence, retirement, appeal, Court of Cassation.

Araştırma Makalesi
Makale Geliş Tarihi: 10.03.2022 **Kabul Tarihi:** 29.06.2022
* **ORCID ID:** https://orcid.org/0000-0002-4347-1799
İzmir Bakırçay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim Dalı
ugur.bulut@bakircay.edu.tr

GİRİŞ

Medenî usûl hukuku sistemimizde geçerli olan teksif ilkesinin bir sonucu olarak dava malzemesi olan iddia ve savunma konusu vakıaların belirli bir usûl aşamasına kadar sunulması gerekmektedir. Bununla bağlantılı olarak, delillerin de kanunî sınırlamalara uygun bir şekilde sadece belirli bir aşamaya kadar gösterilmesi ve sunulması mümkündür. Nitekim, teksif ilkesi uyarınca, dilekçeler aşamasının tamamlanmasıyla birlikte iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı başlamakta; bu andan itibaren istisnaî düzenlemeler olan ıslah ve karşı tarafın açık rızası haricinde, yeni bir vakıa ileri sürülememektedir. Dava malzemesi olan delillerin de kural olarak dilekçeler aşamasında sunulması gerekmekte olup; bu aşamada beyan edilen ve fakat henüz sunulmayan deliller için ise, ön incelemeye davet aşamasında ikinci bir imkân tanınmaktadır (HMK m. 139/1-ç, m. 140/5). Ancak, tahkikat aşamasında da delilin sonradan ileri sürülmesi yargılamayı geciktirme amacı taşımıyor veya süresinde ileri sürülememesi ilgili tarafın kusurundan kaynaklanmıyorsa, mahkemece ilgili delilin sunulmasına izin verilmesi mümkündür (HMK m. 145). Bu istisnaî düzenlemeler haricinde, daha önce ileri sürülmeyen yeni bir vakıanın ileri sürülmesi veya daha önce sunulmayan bir delilin sonradan sunulması hukuken mümkün değildir.

Bu yöndeki kanunî düzenlemelere rağmen, çeşitli Yargıtay kararlarında *borcu söndüren belge* olarak ifade edilen delillerin her aşamada ileri sürülebileceği kabul edilmiştir. Böylece, âdeta teksif ilkesi ile delil gösterilmesine ilişkin sınırlamalara tâbi olmayan ve bu nedenle, sonradan yeni vakıa ve delil sunulmasına ilişkin istisnaî düzenlemelerin uygulanmasına da ihtiyaç duyulmayan yeni bir istisnaî kategori yaratılmıştır.

Çalışmamızda, öncelikle ilgili Yargıtay kararlarında yapılan açıklamalara yer verilerek bu kararlarda yer verilen gerekçeler ile varılan sonuçlar ortaya konulmuştur. Daha sonra ise, vakıaların ve delillerin sunulmasına yönelik kanunî düzenlemelere, kısaca ve ilgili kararları değerlendirmek için gerekli olduğu ölçüde değinilmiştir. Son olarak, kanunî düzenlemeler çerçevesinde Yargıtay kararlarında yer verilen her

bir gerekçe ve sonucun değerlendirmesi yapılarak bu yöndeki kararlara ilişkin görüşümüz açıklanmıştır.

I. YARGITAY KARARLARINDA BORCU SÖNDÜREN BELGE

A. Borcu Söndüren Belge Konusunda Yargıtay Kararlarının Genel Çerçevesi

Yargıtay, çeşitli kararlarında *borcu söndüren belge*[1] ifadesine yer vererek bu tür belgelere ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Yargıtay'ın konuya ilişkin kararlarının ortak noktası, alt derece yargılaması aşamasında sunulmamış ve bu nedenle de incelenmemiş birtakım delillerin ilk defa temyiz aşamasında sunulabilmesine olanak sağlanmasıdır.

Yargıtay kararlarına göre, anlam ve kapsamı aşağıda özel olarak açıklanan nitelikteki *borcu söndüren belge*lerin, temyiz aşamasında ilk defa ileri sürülmesi ve bu kapsamda savunma yapılması mümkündür. İlgili kararlar çerçevesinde, bu nitelikteki belgelerle ispat edilmek istenen vakıanın, iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı ilkesine rağmen ileri sürülebilmesinde ayrık özellikler kabul edilmiştir. Örneğin, yıllık ücretli izin hakkının olmadığı iddiasını ispat için izinlerin kullanıldığını gösteren belge[2] veya işçilik alacağının olmadığı iddiasını ispat kapsamında ödeme makbuzları ve ibraname[3] sunulabileceği sonucuna varılmıştır. Böylece ilgili belgelerin, davalının, dava konusu alacak hakkının mevcut olmadığı savunmasının ispatına yönelmiş olarak ve ilk defa temyiz aşamasında ileri sürülebileceği ifade edilmiştir. Benzer şekilde, tüm işçilik alacaklarının ödendiği iddiası kapsamında sunulan ödeme belgeleri[4]; arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesine göre süresinde teslim edilmeme hâlinde, talep edilen kira bedellerinin ödendiğini

[1] Kanaatimizce, bu delillerin *"borcu söndüren belge"* şeklinde ifade edilmesi dahi hatalıdır. Bu konudaki gerekçelerimize aşağıda değinilmiş olmasına rağmen, çalışmamızda değerlendirilen Yargıtay kararlarında kullanılan bu ifade, mecburen çalışmamıza da aynen aktarılmıştır. Bkz. aşa. III, A.

[2] 9. HD, 13.01.2021, 3919/693 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

[3] 9. HD, 25.02.2021, 2579/4905 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

[4] HGK, 24.02.2016, 22-735/166 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

gösterir ibraname[5]; idarece yapılan bir ihalede sunulan teminatının irat kaydına karar verildiği iddiası kapsamında teminatın ödendiğini gösterir belge[6]; borçlu olunmadığı iddiası kapsamında borcun ödendiğini gösterir banka dekontları[7]; talep edilen kira bedellerinin ödendiğine dair iddia çerçevesinde ödemeye yönelik çek suretleri ve banka dekontları[8] gibi belgelerin sunulması da bu kapsamda kabul edilmiştir. Ayrıca, özel olarak davacının alacağının sona erdiğine yönelik bir iddia ileri sürülmemiş olsa dahi, davaya süresinde cevap verilmeyerek davacının tüm iddialarının inkârı kapsamında (HMK m. 128) borcun ödendiğine dair dekontun[9] da *borcu söndüren belge* niteliğinde olduğuna ve bu nedenle temyiz aşamasında ileri sürülebileceğine karar verilmiştir.

B. Borcu Söndüren Belgenin Anlamı ve Kapsamı

Yargıtay'ın borcu söndüren belgelere ilişkin kararlarına göre, bu kapsamda kabul edilecek bir delilin borcu söndüren[10] nitelik taşıması gerekmektedir. Bu çerçevede borcun ödenerek sona erdirildiğini gösteren makbuz veya ibranameler[11] bu niteliği haiz kabul edilmektedir.

Diğer yandan Yargıtay, borcun sona erdiğini gösteren nitelikte olmayan, aksine borcun hiç doğmadığına yönelik belgelerin bu kapsamda değerlendirilemeyeceğine de karar vermiştir[12]. Yargıtay'a göre, bu tür

5 15. HD, 25.11.2019, 1382/4802 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

6 15. HD, 10.07.2019, 1401/3286 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

7 22. HD, 02.07.2020, 1937/8508 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 19. HD, 21.06.2019, 1686/3992 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

8 8. HD, 18.04.2019, 2092/4296 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

9 3. HD, 05.03.2020, 270/2099 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

10 *"Borcu söndüren belge"* ifadesine yönelik açıklama ve eleştirilerimiz için bkz. aşa. III, A.

11 9. HD, 25.02.2021, 2579/4905 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

12 "Nitekim temyiz dilekçesi ekinde ibraz edilen yıllık izin belgelerinin, yargılamanın devamı sırasında gerek davacı işçinin beyanlarında gerekse davalı işveren şirketin savunmalarında yer almadığı, kaldı ki davalı işveren tarafından belgelerin yargılama aşamasında sunulmamasına yönelik bir mazeretin dahi ileri sürülmediği, yine bahsi geçen belgelerin davacı işçinin imzasını taşıdığı, bu yönü ile söz konusu belgelerden izin hakkının kullanıldığının ve bu itibarla hakkın doğmadığının tespit edildiği, dolayısıyla sonradan dosyaya eklenen bu belgelerin borcu söndüren bir belge niteliğinde bulunmadığı, tam aksine bu nitelikteki belgelerin borcun doğmadığını gösteren belge olduğu açıktır… Buna göre yasal düzenlem-

belgeler, borcun doğduktan sonra sona erdiğini değil; aksine, borcun hiç doğmadığını göstermektedir. *Borcu söndürme olgusuna* sıkı bir bağlılık neticesinde, borcun hiç doğmadığına yönelik bu belgeler kapsam dışında kabul edilmiştir. Böylece, örneğin, yıllık izin ücretlerinin ödenerek sona erdiğine ilişkin belgeler *borcu söndüren belge* kapsamında kabul edilmesine rağmen, yıllık izinlerin kullandırılmış olduğu ve bu nedenle yıllık izin ücreti hakkının hiç olmadığına dair belgeler *borcu söndüren belge* kapsamına dahil edilmemiştir. Ancak Yargıtay'ın, daha yeni tarihli kararlarında borcun hiç doğmadığına yönelik bu tür belgeleri de *borcu söndüren belge* kapsamında kabul ettiği görülmektedir[13]. O hâlde, güncel Yargıtay uygulamasına göre, taraflar arasındaki uyuşmazlık konusu hakkın hiç doğmadığını veya doğmuş olsa dahi sona ermiş olduğunu gösterir nitelikteki belgelerin *borcu söndüren belge* kapsamında kabul edildiği sonucuna varılabilir.

eler ve yıllık izin belgelerinin niteliği dikkate alındığında, davalı işverenin, borcun doğmadığını gösteren yıllık izin belgelerine dayanması mümkün değildir." HGK, 25.01.2017, 7-1556/129 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun bu kararı, Yargıtay'ın *borcu söndüren belge*lerin temyiz aşamasında sunulabileceği yönündeki içtihadından döndüğü şeklinde yorumlanmıştır (Bkz. **Tutumlu, Mehmet Akif:** "İstinaf Aşamasında Yeni Delil Gösterme ve Temyiz Aşamasında Belge İbrazı Sorunu", (TeraziHD 2017, S. 129, s. 142-147), s. 144-147). Oysa Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, somut olaya konu belgenin *borcu söndüren belge* kapsamında kabul edilemeyeceği gerekçesiyle farklı bir sonuca varmıştır. Bu kararda, borcun ödenerek sona erdiğini gösteren belgeler için kabul edilen sonuçların, borcun hiç doğmadığını gösteren belgelere tanınmamış olması daha da ilginç bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira, temel bir yorum ilkesi olan evleviyet ilkesi gereği, çoğun için de az da vardır (**Güriz, Adnan:** Hukuk Başlangıcı, 19. Baskı, Ankara 2019, s. 102; **Serozan, Rona:** Hukukta Yöntem ve Mantık, 2. Baskı, İstanbul 2017, s. 108-109; **Atay, Ender Ethem:** Hukuk Başlangıcı, 9. Baskı, Ankara 2021, s. 288; **Özekes, Muhammet:** Temel Hukuk Bilgisi, 11. Baskı, İstanbul 2021, s. 108). Bir borcun var olmasına rağmen sonradan sona erdiğini gösteren belgelere bağlanan hukukî sonuçlar, o borcun hiç mevcut olmadığını gösteren belgeler için evleviyetle kabul edilmelidir. Ancak, daha yeni tarihli kararlarda (bkz. sonraki dipnotta verilen karar), borcun hiç doğmadığını gösteren belgeler de *borcu söndüren belge* kapsamında kabul edildiği için, bu ilginç, hukuken ve mantıken açıklanması zor durum üzerinde daha fazla değerlendirme yapmamayı tercih ediyoruz. Bu karara ilişkin diğer değerlendirmelerimiz için bkz. aşa. dn. 70-71.

13 "Temyiz aşamasında, yıllık izin kullandığına dair yıllık izin belgesi suretinin davalı tarafça dosyaya sunulduğu anlaşılmıştır. Sözü edilen belgeler ilk kez temyiz aşamasında sunulmuş ise de; ödeme belgesi mahiyetinde kabul edilmelidir. Ödeme belgesinin hakkı ortadan kaldıran özelliği nedeni ile yargılamanın her aşamasında dikkate alınması gereklidir. Bu sebeple davalı tarafa yıllık izin belgesinin aslını sunması için süre verildikten sonra davacının imza itirazı olduğu da gözetilerek yıllık izin dilekçeleri üzerinde imza incelemesi yaptırılarak imzanın davacıya ait olup olmadığı kesin olarak belirlenerek sonucuna göre karar verilmesi gerekmektedir." 9. HD, 13.01.2021, 3919/693 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

C. Borcu Söndüren Belgelere Bağlanan Sonuç ve Gerekçeler

Hangi tür belgelerin borcu sona erdiren belge tanımına dahil edildiği tespit edildikten sonra, bu nitelikteki belgelere bağlanan sonuçlara ve gerekçelere değinmek gerekmektedir. Yargıtay, bu tür belgelerin temyiz aşamasında dahi sunulabilmesi ve incelenmesi konusunda çeşitli gerekçeler ileri sürmekte ve bu kapsamda birçok hukukî değerlendirme ve nitelendirmede bulunmaktadır. İlgili kararların tamamı dikkate alındığında, *borcu söndüren belge*lere Yargıtay tarafından bağlanan hukukî nitelik ve bununla bağlantılı hususlar şu şekilde sıralanabilir:

- *Borcu söndüren belge*ler, ödeme def'i niteliğindedir[14].

- *Borcu söndüren belge*ler, yargılamanın her aşamasında sunulabilir[15], Kararın kesinleşmemiş olması gerekli ve yeterlidir[16].

- Davanın inkârı borcun bulunmadığı savunmasını da içerdiğinden, davacının iddialarının inkârı durumunda da *borcu söndüren belge*ler sunulabilir[17] ve bu durumda *borcu söndüren belge*lerin sunulması, savunmanın genişletildiği veya değiştirildiği anlamına gelmez[18].

14 "Sözü edilen belgede 'Alacağımız olan arsa karşılığı 60.000 Dolar aldım' ibaresi yazılmakta olup, ***bu ibare uyarınca sunulan belge ödeme def'i niteliğinde olup, borcu söndüren sebeplerdendir*** ve bu nedenle davanın her aşamasında ileri sürülmesi mümkündür." 13. HD, 20.02.2020, 374/2498 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Aynı yönde 10. HD, 02.04.2015, 7153/6349 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); HGK, 27.02.2013, 9-842/291 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

15 "Sözü edilen belgeler ilk kez temyiz aşamasında sunulmuş ise de; ödeme belgesi mahiyetinde kabul edilmelidir. ***Ödeme belgesinin hakkı ortadan kaldıran özelliği nedeni ile yargılamanın her aşamasında dikkate alınması gereklidir.***" 9. HD, 13.01.2021, 3919/693 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Aynı yönde 13. HD, 20.02.2020, 374/2498 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 22. HD, 14.11.2019, 25147/21154 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 15. HD, 25.11.2019, 1382/4802 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 8. HD, 18.04.2019, 2092/4296 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 19. HD, 21.06.2019, 1686/3992 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 15. HD, 10.07.2019, 1401/3286 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); HGK, 24.02.2016, 22-735/166 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

16 "Sonuç itibari ile; yargılama aşaması henüz tamamlanmamış böyle bir durumda, borcu itfa eden belgenin veya dava şartının söz konusu olduğu hallerde, ***dava sonuçlanıp kesinleşmemiş ise, ibraz edilen ve borcu söndüren yazılı belgenin dikkate alınması gerekir.***" 3. HD, 25.06.2020, 5842/3500 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Aynı yönde 3. HD, 05.03.2020, 270/2099 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

17 "***Gerçekten de, yargılamada davayı inkar eden davalının savunması borcun bulunmadığı savunmasını da kapsar.*** O nedenle, davalının borcun ne sebeple bulunmadığını açıklama ve iddianın aksine, delillerini ikame etme hakkının ortadan kalktığından söz edilemez." HGK, 24.02.2016, 22-735/66 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Aynı yönde 9. HD, 13.01.2021, 3919/693 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 22. HD, 02.07.2020, 1937/8508 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 3. HD, 05.03.2020, 270/2099 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

18 "O nedenle, davalının borcun ne sebeple bulunmadığını açıklama ve iddianın aksine delillerini ikame

- *Borcu söndüren belge*ler, ödenmiş alacak için davacının dava açmakta hukukî yararı bulunmadığını gösterdiğinden ve hukukî yarar da dava şartı olduğundan, daha önce ileri sürülmemiş olsalar dahi kendiliğinden incelenebilir[19].

- *Borcu söndüren belge*ler, temyiz aşamasında sunulabilirse de, dürüstlük kuralına aykırılık sebebiyle yargılama giderlerinden sorumlu tutulmayı engellemeyebilir[20].

- *Borcu söndüren belge*ler, alt derecedeki tahkikat aşamasında ileri sürülüp sunulmayan delillerin temyiz ve karar düzeltme[21] aşamasında sunulamaması kuralının tek istisnasıdır[22].

etme hakkının ortadan kalktığından söz edilemez. ***Belirtilen nedenlerle, temyiz aşamasında sunulan ve borcu söndüren bir belgenin varlığı karşısında savunmanın genişletilmesi yasağından söz edilemeyeceğinin kabulü de zorunludur.***" HGK, 24.02.2016, 22-735/66 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Aynı yönde 9. HD, 13.01.2021, 3919/693 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 22. HD, 02.07.2020, 1937/8508 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 3. HD, 05.03.2020, 270/2099 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 8. HD, 18.04.2019, 2092/4296 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

19 "***Ödenmiş alacak hakkında davacının dava açmakta hukuki yararı yoktur.*** Bu halde, 6100 Sayılı Kanun'un 115. maddesi gereğince, dava şartının varlığı ya da yokluğunun incelenmesi, doğrudan mahkemeye verilmiş ödevlerden olması karşısında, ***önceden ileri sürülmemiş olsa bile temyiz aşamasında dava şartının var olup olmadığını kendiliğinden gözetilmesinde bir usuli engel bulunmamaktadır.***" 9. HD, 25.02.2021, 2579/4905 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Aynı yönde 9. HD, 13.01.2021, 3919/693 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 3. HD, 25.06.2020, 5842/3500 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); HGK, 24.02.2016, 22-735/166 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

20 "Ancak, 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 'Dürüstlük kuralına aykırılık sebebiyle yargılama giderlerinden sorumluluk' başlıklı 327. maddesinin 1. bendinde, 'Gereksiz yere davanın uzamasına veya gider yapılmasına sebebiyet vermiş olan taraf, davada lehine karar verilmiş olsa bile, karar ve ilam harcı dışında kalan yargılama giderlerinin tamamını veya bir kısmını ödemeye mahkûm edilebilir.' düzenlemesi mevcuttur. Şu halde, ***Mahkemece davada rapor alındıktan sonra yeni belgeler sunmak suretiyle davanın uzamasına ve davada gider yapılmasına sebep vermiş olan davalı yönünden 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 327. maddesinin 1. bendi dikkate alınarak sonuca gidilmesi gerektiği de gözetilmelidir.***" 22. HD, 14.11.2019, 25147/21154 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

21 Karar düzeltme yolu, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda yer almamaktadır. Ancak, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun geçici 3. maddesi uyarınca, bölge adliye mahkemelerinin göreve başlamasından önce verilen kararlar hakkında, kesinleşinceye kadar 1086 sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nun 5236 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikten önceki 427 ilâ 444. madde hükümlerinin uygulanmasına devam edilecektir. Bu nedenle, bölge adliye mahkemelerinin göreve başladığı tarih (RG, 07.11.2015, S. 29525) olan 20.07.2016 tarihinden önce verilen kararlar hakkında hâlen mülga kanun yolu sisteminin ve bu kapsamda karar düzeltme yolunun uygulanması mümkündür. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. **Kuru, Baki:** Medenî Usûl Hukuku El Kitabı, C. II, Ankara 2020, s. 1465-1468; **Özekes, Muhammet:** Pekcanıtez Usûl Medenî Usul Hukuku, 15. Baskı, İstanbul 2017, s. 2161-2166.

22 "Kural olarak, yargılama aşamasında dayanılıp sunulmayan deliller, temyiz veya karar düzeltme aşamasında sunulamazlar; sunulmuş olsalar bile, bu aşamalardaki incelemeler sırasında dikkate alınamazlar. ***Bu***

II. MEDENİ USÛL HUKUKUNDA DAVA MALZEMELERİNİN SUNULMASINA DAİR KURALLAR

A. Vakıalar

Medenî usûl hukukuna hâkim olan ilkelerden olan teksif ilkesi, tarafların bütün iddia ve savunmalarını belirli bir usûl aşamasına kadar ileri sürebilmeleri anlamına gelmektedir[23]. Bu ilke, usûl ekonomisine hizmet eder ve tarafların gereksiz yere, kötü niyetle yargılamayı uzatmalarını engellemeyi amaçlar[24]. Teksif ilkesinin somut düzenlemesi olan Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 141. maddesine göre, taraflar, cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçeleri ile serbestçe iddia veya savunmalarını genişletebilir yahut değiştirebilirler. Dilekçelerin karşılıklı verilmesinden sonra iddia veya savunma genişletilemez yahut değiştirilemez[25]. Basit yargılama usûlüne tâbi dava ve işlerde ise, iddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı dava açılmasıyla; savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı ise, cevap dilekçesinin mahkemeye verilmesiyle

kuralın tek istisnası, dayanılıp sunulan delillin, o davaya konu borcu söndüren bir nitelik taşıması; örneğin, davaya konu borcun ödenmiş olduğunu gösteren makbuz, ibraname gibi bir belge olmasıdır." 9. HD, 25.02.2021, 2579/4905 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Aynı yönde 9. HD, 13.01.2021, 3919/693 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

23 **Üstündağ, Saim:** Medeni Yargılama Hukuku, 7. Baskı, İstanbul 2000, s. 253; **Postacıoğlu, İlhan E./Altay, Sümer:** Medenî Usûl Hukuku Dersleri, 7. Baskı, İstanbul 2015, s. 169; **Karslı, Abdurrahim:** Medeni Muhakeme Hukuku, 5. Baskı, İstanbul 2020, s. 259; **Alangoya, H. Yavuz/Yıldırım, M. Kâmil/Deren-Yıldırım, Nevhis:** Medenî Usul Hukuku Esasları, 8. Baskı, İstanbul 2011, s. 185; **Erdönmez, Güray:** Pekcanıtez Usûl Medenî Usûl Hukuku, 15. Baskı, İstanbul 2017, s. 809; **Tanrıver, Süha:** Medenî Usûl Hukuku, C. I, 3. Baskı, Ankara 2020, s. 375; **Atalı, Murat/Ermenek, İbrahim/Erdoğan, Ersin:** Medenî Usûl Hukuku, 3. Baskı, Ankara 2020, s. 107; **Budak, Ali Cem/Karaaslan, Varol:** Medenî Usul Hukuku, 4. Baskı, Ankara 2020, s. 203. Ayrıca bkz. **Kuru, Baki:** Hukuk Muhakemeleri Usulü, 6. Baskı, C. II, İstanbul 2001, s. 1786; **Mazlum, Nagihan:** "Medeni Usul Hukukunda Teksif İlkesi", (AÜHFD 2021, S. 70, s. 107-144), s. 109.

24 **Ansay, Sabri Şakir:** Hukuk Yargılama Usulleri, 7. Baskı, Ankara 1960, s. 156-157; **Üstündağ**, Medenî Yargılama, s. 252; **Postacıoğlu/Altay**, s. 169; **Erdönmez**, Pekcanıtez Usûl, s. 809-810; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 375; **Mazlum**, s. 111-112. Alman hukukunda da benzer şekilde sonradan yeni iddialar ileri sürülmesinin engellenmesinin amaçları için bkz. **MüKo-ZPO/Prütting**, § 296, Rdnr. 2.

25 **Berkin, Necmeddin M.:** Medenî Usul Hukuku Esasları, İstanbul 1969, s. 148; **Üstündağ, Saim:** İddia ve Müdafaanın Değiştirilmesi Yasağı, İstanbul 1967, s. 83; **Postacıoğlu/Altay**, s. 475-476; **Kuru**, Usul Cilt 2, s. 1786; **Kuru, Baki:** Medenî Usûl Hukuku El Kitabı, C. I, Ankara 2020, s. 510, 523; **Yılmaz, Ejder:** Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, C. III, 4. Baskı, Ankara 2021, s. 3015; **Karslı**, s. 441, 465; **Pekcanıtez**, Pekcanıtez Usûl, s. 1261; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 693; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 406; **Budak/Karaaslan**, s. 203; **Bolayır, Nur:** Hukuk Yargılamasında Delillerin Toplanmasında Tarafların ve Hâkimin Rolü, İstanbul 2014, s. 311.

başlar (HMK m. 319). İddia ve savunmanın genişletilip değiştirilmesi konusunda ıslah ve karşı tarafın açık muvafakati hükümleri saklıdır.

Yukarıda verilen açık ve net kanunî düzenlemeler uyarınca, ilk derece mahkemesindeki yargılamada dilekçeler (teatisi) aşamasında yeni iddia ve savunmalar ileri sürülebilir. Dilekçeler aşamasının tamamlanmasını müteakiben, ön inceleme, tahkikat, sözlü yargılama ve hüküm aşamalarında iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasaklanmıştır[26]. Bu yasağın amacı, teksif ilkesinin amacına paralel bir şekilde, tarafların sürekli yeni iddia ve savunmalar ileri sürerek yargılamayı uzatmalarını engellemek, hâkim tarafından incelenecek vakıaların belirli bir aşamaya kadar sunulmasını sağlamaktır. Diğer taraftan, bu amaç ile taraf menfaatleri arasındaki dengeyi sağlamak adına karşı tarafın açık muvafakatiyle yeni iddia ve savunmalar ileri sürülebilmesi kabul edilmiştir. Çoğu zaman karşı tarafın böyle bir muvafakati vermeyeceği dikkate alınarak, tahkikatın sona ermesine kadar ıslah yoluyla yeni iddia ve savunmalar ileri sürülebilmesi düzenlenmiş (HMK m. 177/1); ancak, yine menfaatler dengesini korumak için ıslah da her davada sadece bir defa kullanılabilecek şekilde sınırlandırılmıştır (HMK m. 176/2).

İlk derece mahkemesinde tahkikat aşamasının tamamlanmasından sonra ve kanun yolları aşamasında, ıslah yoluyla dahi iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi mümkün değildir. Bu çerçevede istinaf aşamasında, ilk derece mahkemesinde ileri sürülmeyen yeni iddia ve savunmalara dayanılamaz, ıslah yapılamaz (HMK m. 357/1). Keza, tahkikat işlemleri dahi yapılmayan temyiz aşamasında da yeni iddia ve savunmalar ileri sürülemez ve ıslah yapılamaz. Hatta, kanun yolları aşamasından sonra dosyanın tekrar ilk derece mahkemesine gönderilerek tahkikat işlemlerine yeniden başlandığı durumlarda dahi ıslah ile yeni iddialar ileri sürülmesi sınırlandırılmıştır. Buna göre, Yargıtay'ın bozma kararından veya bölge adliye mahkemesinin kaldırma kararından sonra

26 İddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı hakkında detaylı bilgi için bkz. **Üstündağ, Saim:** İddia ve Müdafaanın Değiştirilmesi Yasağı, İstanbul 1967, s. 17 vd; **Üstündağ**, Medenî Yargılama, s. 522 vd; **Postacıoğlu/Altay**, s. 475-490; **Kuru**, Usul Cilt 2, s. 1692 vd, 1801 vd; **Bilge, Necip/Önen, Ergun:** Medenî Yargılama Hukuku Dersleri, 3. Baskı, Ankara 1978, s. 465-473; **Pekcanıtez**, Pekcanıtez Usûl, s. 1249 vd; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 692 vd; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 405 vd.

dosya ilk derece mahkemesine gönderildiğinde, ilk derece mahkemesinin tahkikata ilişkin bir işlem yapması hâlinde, tahkikat sona erinceye kadar da ıslah yapılabilir. Ancak bozma kararına uymakla ortaya çıkan hukukî durum ortadan kaldırılamaz (HMK m. 177/2).

Görüldüğü gibi, yargılamada vakıaların ileri sürülüşüne ilişkin olarak birçok kanunî düzenleme mevcuttur. Bu düzenlemeler, bir yandan yargılamanın belirli bir düzen içerisinde yürütülmesine hizmet ederek vakıaların belirli bir aşamaya kadar yargılamaya getirilmesini sağlamakta; bir yandan ise, taraf menfaatlerini dikkate alarak istisnaî durumlar öngörmektedir. Ancak, bu istisnaî düzenlemelerin dahi hiçbir zaman kanun yolları aşamasında yeni iddia ve savunmalar ileri sürülmesine imkân tanımadığını yeniden vurgulamak gerekir.

B. Deliller

Türk hukukunda kabul edilen deliller, belge, senet, kesin hüküm, yemin, bilirkişi, keşif, tanık ve kanunda düzenlenmeyen diğer deliller olarak sayılabilir[27]. Bir delil olarak her senet, belge niteliğinde olmasına rağmen; her belge, senet niteliğini haiz olmayabilir[28].

İddia edilen vakıaların hangi delillerle ispat edileceğine dava ve cevap dilekçesinde yer verilmesi gerekmektedir (HMK m. 119/1-f, 129/1-e, m. 194)[29]. Taraflar, kural olarak Kanun'da gösterilen bu süre-

[27] **Berkin**, s. 169. Delil türleri hakkında detaylı bilgi için bkz. **Belgesay, Mustafa Reşit:** Hukuk ve Ceza Usulü Muhakemesinde Deliller, İstanbul 1940, s. 94 vd; **Üstündağ**, Medenî Yargılama, s. 628 vd; **Postacıoğlu/Altay**, s. 608 vd; **Kuru**, Usul Cilt 2, s. 2032 vd; **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 643 vd; **Bilge/Önen**, s. 492 vd; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 317 vd; **Karslı**, s. 532 vd; **Atalay, Oğuz:** Pekcanıtez Usûl Medenî Usul Hukuku, 15. Baskı, İstanbul 2017, s. 1734-1740 ve özellikle 1765 vd; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 840 vd; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 483 vd; **Budak/Karaaslan**, s. 261 vd.

[28] **Postacıoğlu/Altay**, s. 625; **Yılmaz**, Cilt 3, s. 3672; **Erdönmez**, Pekcanıtez Usûl, s. 1771; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 841; **Budak/Karaaslan**, s. 262.

[29] Alman Usûl Kanunu'nun 130. paragrafından hareketle, Alman hukukunda da delillerin, bu delillerle ispat edilecek vakıalar arasındaki bağlantı kurularak somutlaştırılmak suretiyle, dilekçelerde gösterilmesinin gerektiği ifade edilmektedir. Esasen, bu hukuk sisteminde, tahkikat işlemlerinin yürütüldüğü yargılama aşamasında (*mündliche Verhandlung*) delillerin gösterilmesi mümkün olup (ZPO § 282/1) bu aşamadan sonra ileri sürülen iddia, savunma, delil ve karşı deliller reddedilebilmektedir (ZPO § 296/2-3; **Wieczorek/Schütze/*Weth***, § 296, Rdnr. 172-174). Ancak, buna rağmen, delillerin neler olduğuna dava ve cevap dilekçelerinde yer verilmesi gerektiği tavsiye edilmektedir (**Wieczorek/Schütze/*Gerken***, §

den sonra yeni bir delil gösteremezler (HMK m. 145). Dilekçelerde yer verilen bu delillerin hangi aşamada ve nasıl sunulacağı ise, başka bir husustur. Daha açık bir ifadeyle, delillerin sadece dilekçelerde gösterilmesi yetmez; gösterilen delillerin, usûlüne uygun olarak sunulması da gerekir. Delillerin gösterilmesi ve sunulmasına dair bu kanunî sınırlamalar[30], yine açık bir şekilde hükme bağlanmış olan ispat hakkının Kanun'da belirtilen süre ve usûllere uygun olarak kullanılabilmesiyle uyum içerisindedir (HMK m. 190/1)[31].

Belge niteliğindeki delillerin mahkemeye sunulmasına dair aşağıda kısaca açıklayacağımız kurallar haricinde, dilekçede gösterilen diğer delillerin mahkemeye nasıl sunulacağı ve mahkemece nasıl inceleneceği her bir delil için ayrı ayrı hükme bağlanmıştır. Bu noktada, yemin (m. 227 vd.), tanık (m. 240 vd.), bilirkişi (m. 266 vd.) ve keşif (m. 288 vd.) delili bakımından, her bir delilin niteliği ve başvurulma şekli dikkate alınarak özel düzenlemelere yer verilmiştir. Bu tür delillerin dilekçede gösterilmesi hâlinde, mahkemeye nasıl ve ne zaman sunulacağı ile mahkemece ne çerçevede bu delillere başvurulabileceği ilgili özel hükümler dikkate alınarak tespit edilmelidir[32].

130, Rdnr. 17; **Jäckel, Holger:** Das Beweisrecht der ZPO, 2. Auflage, Stuttgart 2014, s. 49, Rdnr. 215; **Laumen, Hans-Willi:** "Der Beweisantrag im Zivilprozess", (MDR 2020, s. 145-153), s. 146, Rdnr. 3. Benzer şekilde İsviçre hukuku için bkz. **Groner, Roger:** Beweisrecht Beweise und Beweisverfahren im Zivil- und Strafrecht, Bern 2011, s. 328; SchwZPO Art 221-222). İstinaf aşamasında ise, ilk derecede gösterilen bu delillere göre tespit edilen olaylarla bağlılık esas olduğundan, istinaf talebinde sadece bu delillere atıfta bulunulması dahi yeterli görülmemekte; ilk derece mahkemesi tespitlerinin yenilenmesi için, ileri sürülmesine rağmen incelenmeyen ve bu nedenle karara etki edecek delillerin nelerden ibaret olduğunun açıkça vurgulanması gerektiği belirtilmektedir (ZPO § 529/1). Bu konuda bkz. **Jäckel**, s. 49, Rdnr. 217; **Laumen**, s. 146, Rdnr. 2.

30 Çalışmamızın giriş bölümünde açıkladığımız üzere, delillerin belirli bir usûl aşamasına kadar sunulmasına dair kurallar da teksif ilkesiyle bağlantılı ve bu ilkenin sonuçlarından kabul edilmelidir. Doktrinde teksif ilkesi, genel olarak vakıaların sunulmasına dair kurallar kapsamında ele alınmaktaysa da (**Kuru**, Usul Cilt 2, s. 1708-1709; **Üstündağ**, Medenî Yargılama, s. 252-258; **Üstündağ**, Yasak, s. 2-3; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 375-376; **Erdönmez**, Pekcanıtez Usûl, s. 809-812), delillerin sunulmasına dair kanunî sınırlamaların da bu ilkeyle bağlantılı olduğu kanaatindeyiz. Aynı yönde bkz. **Postacıoğlu/Altay**, s. 169-172; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 185; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 107; **Mazlum**, s. 127.

31 Delillerin sunulmasına ilişkin kuralların, ispat hakkının sınırları çerçevesinde değerlendirilmesi için bkz. **Çiftçi, Pınar:** Medenî Yargılama Hukukunda İspat Hakkı ve Sınırlamaları, Ankara 2018, s. 277-290.

32 Bu konuda detaylı bilgi için bkz. **Ansay**, s. 266 vd; **Postacıoğlu/Altay**, s. 694 vd; **Kuru**, Usul Cilt 3, s. 2483 vd; **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 737 vd; **Yılmaz**, Cilt 3, s. 3959 vd; **Atalay**, Pekcanıtez Usûl, s. 1761-1763; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 876 vd; **Karslı**, s. 577 vd; **Erdönmez**, Pekcanıtez Usûl, s. 1872 vd.

Delillerin sunulması kapsamında, dilekçelerde gösterilen ve tarafların elinde bulunan belge niteliğindeki delillerin asıllarıyla birlikte dilekçeye[33] eklenerek sunulması kuraldır (HMK m. 121, 135)[34]. Ön incelemeye davet tutanağında daha önce kanuna uygun şekilde dilekçelerle birlikte sunulmamış belge niteliğindeki deliller için iki haftalık kesin süre verilir. Bu düzenlemeye göre, davetiyenin tebliğinden itibaren iki haftalık kesin süre içinde tarafların dilekçelerinde gösterdikleri[35], ancak henüz sunmadıkları belgeleri mahkemeye sunmaları gerekmekte olup bu hususların verilen süre içinde yerine getirilmemesi hâlinde, o delile dayanmaktan vazgeçmiş sayılacaklarına karar verilmektedir (HMK m. 139/1-ç)[36]. O hâlde, dilekçelerde gösterilen belge niteliğindeki delillerin, kural olarak, dilekçelerle birlikte mahkemeye sunulması; sunulma-

33 Dava ve cevap dilekçesi (m. 121, 135) haricinde, yazılı yargılama usûlünde cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçesi bakımından da dava ve cevap dilekçesine ilişkin hükümler, niteliğine aykırı düşmediği sürece kıyasen uygulanır (m. 136/2). Buradan hareketle, tarafların cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçelerinde de delil göstermeleri ve sunmaları mümkündür (**Erdönmez, Güray:** "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Delillerin Gösterilmesi ve İbrazı", (İBD 2013, S. 5, s. 15-53), s. 22; **Erdönmez, Güray:** "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Bakımından Delillerin İbrazı", (Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukukçuları Toplantısı-X, 1-2 Ekim 2012, İzmir, s. 348-376), s. 354-355; **Bolayır, Nur:** "Bir Hukuk Genel Kurulu Kararı Işığında Temyiz İncelemesi Sırasında Yeni Delil Gösterilip Gösterilemeyeceği Sorunu", (GÜHFD 2012, S. 2, s. 131-149), s. 138; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 227-228).

34 Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 219. maddesinde de belgeleri ibraz zorunluluğu başlığı altında tarafların, kendilerinin veya karşı tarafın delil olarak dayandıkları ve ellerinde bulunan tüm belgeleri mahkemeye ibraz etmek zorunda oldukları hükme bağlanmıştır. Böylece taraflarca, diğer tarafın elinde olan bir belgeye delil olarak dayanılmış olması hâlinde de o belgenin mahkemeye ibrazı zorunluluğu düzenlenmiş ve belgenin sunulmaması hâlinde gerekirse o belgenin içeriği konusunda diğer tarafın beyanının esas alınabileceği düzenlenmiştir. Bu konuda bkz. **Belgesay**, Deliller, s. 74-75; **Bilge/Önen**, s. 586; **Şengün, Kemâl Oğuz:** "Hukuk Davalarında Delillerin Gösterilmesi", (AD 1970, S. 3, s. 190-204), s. 195; **Erdönmez**, Pekcanıtez Usûl, s. 1813-1823; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 826-827; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 495; **Erdönmez**, Delillerin Gösterilmesi, s. 29-30; **Erdönmez**, Delillerin İbrazı, s. 361-362; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 331 vd.

35 Ön inceleme duruşmasına davet aşamasında sunulabilecek deliller, sadece dilekçelerde gösterilmiş ancak henüz mahkemeye sunulmamış belge niteliğindeki delillerdir. Yoksa, dilekçelerde hiç gösterilmeyen yeni bir delilin bu aşamada serbestçe sunulması kabul edilmemelidir. Bkz. **Atalay**, Pekcanıtez Usûl, s. 1758; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 703; **Erdönmez**, Delillerin Gösterilmesi, s. 32-33; **Erdönmez**, Delillerin İbrazı, s. 364; **Ulukapı, Ömer/Yardımcı, Taner Emre:** "6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Çerçevesinde Sonradan Delil Gösterilmesi", (DEÜHFD 2014, Özel Sayı, Prof. Dr. Hakan Pekcanıtez'e Armağan, İzmir 2015, s. 483-507), s. 487-488; **Çiftçi**, s. 282; **Tutumlu, Mehmet Akif:** "Cevap Dilekçesi Vermeyen Davalının Delil Gösterme Hakkı Düşer Mi?", (TeraziHD 2016, S. 120, s. 134-138), s. 136, 138.
Dilekçelerde hiç gösterilmemiş delillerin sunulmasına ilişkin tartışmalar ve değerlendirme için bkz. **Erdönmez**, Delillerin Gösterilmesi, s. 32-33; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 233-235.

36 **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 635; **Karslı**, s. 452; **Pekcanıtez**, Pekcanıtez Usûl, s. 1757; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 703; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 429; **Budak/Karaaslan**, s. 256; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 68; **Bolayır**, Sorun, s. 138; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 232; **Tutumlu**, Yeni Delil, s. 144.

dığı durumlarda ise, ön incelemeye davet tutanağında verilen iki haftalık kesin süre içerisinde sunulması gerekmektedir. Aksi hâlde, belge niteliğindeki o delile dayanmaktan vazgeçilmiş sayılmaktadır.

İstisnaî olarak, bir delilin sonradan ileri sürülmesi yargılamayı geciktirme amacı taşımıyorsa veya süresinde ileri sürülememesi ilgili tarafın kusurundan kaynaklanmıyorsa, mahkeme, o delilin sonradan gösterilmesine izin verebilir (HMK m. 145). Bu istisnaî düzenleme uyarınca, tahkikat[37] aşamasında da[38] belirli çerçevede ve mahkemenin uygun bulması şartıyla delil ve bu kapsamda belge sunulması mümkündür. Ancak, bu şekilde sonradan delil sunulabilmesi için, o delilin süresinde ileri sürülememesinde ilgili tarafın kusurunun olmaması ve[39] sonradan delil sunulmasının yargılamayı geciktirme amacı taşımaması gerekmektedir. Tarafın salt ihmalkârlığı, önemsememesi ve yeterince araştırmadan hızlı bir cevap vermiş olması gibi sebeplerle sonradan delil sunulması kabul edilmemeli; mahkemece, tarafların durumu ve delilin sonradan tahkikat aşamasında ileri sürülme sebebi titiz bir şekilde incelenmelidir[40].

İlk derece mahkemesinde usulüne uygun olarak gösterildiği hâlde incelenmeden reddedilen veya mücbir bir sebeple gösterilmesine olanak bulunmayan deliller haricinde, bölge adliye mahkemesinde yeni delil sunulması ve incelenmesi mümkün değildir (HMK m. 357/3). Bu çerçevede, ilk derece mahkemesinde gösterilmeyen veya dilekçelerde gösterilmesine rağmen verilen kesin sürede sunulmadığı için vazgeçil-

37 Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 145. maddesinin tahkikat aşamasından önceki aşama olan ön inceleme aşamasında da uygulanabileceği hakkında bkz. **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 824; **Erdönmez**, Delillerin Gösterilmesi, s. 33; **Ulukapı/Yardımcı**, s. 488; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 235.

38 Yargıtay tarafından bozma kararı verilmesinden sonra alt derece mahkemesinde tahkikat devam ediyorsa, bu aşamada da Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 145. maddesinin uygulama alanı bulması mümkündür (**Atalay**, Pekcanıtez Usûl, s. 1762; **Ulukapı/Yardımcı**, s. 501; **Bolayır**, Sorun, s. 145; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 306; **Çiftçi**, s. 286). Ancak, dava malzemelerinden olan vakıalara ilişkin istisnalardan olan ıslaha ilişkin düzenlemeye paralel bir şekilde (HMK m. 177/2), delillerin sunulmasına ilişkin bu hüküm de bozma kararına uyulmasıyla ortaya çıkan hukukî durum dikkate alınarak uygulanmalıdır. Karş. **Bolayır**, Sorun, s. 145; **Çiftçi**, s. 286.

39 Kanunî düzenlemede *"veya"* ifadesi kullanılmış olmasına rağmen, tarafların kendi kusurlarıyla zamanında delil sunamamış olmaları hâlinde, sonradan delil göstermelerine imkân tanınmaması gerektiği gerekçeleriyle bu ifadenin *ve* olarak anlamlandırılması gerektiği hakkında bkz. **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 239.

40 **Atalay**, Pekcanıtez Usûl, s. 1760. Ayrıca bkz. **Şengün**, s. 198; **Erdönmez**, Delillerin Gösterilmesi, s. 38-40.

miş sayılmasına karar verilen deliller, artık istinaf aşamasında da sunulamaz ve bölge adliye mahkemesi tarafından incelenemez[41]. Diğer yandan, istinaf aşamasında ilk derece mahkemesinin sonradan delil gösterilmesi talebine yönelik kararının (HMK m. 145) denetlenmesi mümkündür[42]. Bu çerçevede mahkemenin delil gösterilmesi talebinin reddi kararı yerinde bulunmazsa ya da mücbir sebeple ilk defa istinaf aşamasında delil sunulması talebi bölge adliye mahkemesi tarafından uygun görülürse[43], istinaf aşamasında da istisnaî olarak yeni delil sunulması mümkün olabilir.

Alt derece yargılamasında sunulmayan veya yukarıdaki istisnaî hükümler çerçevesinde sonradan gösterilmeyen delillerin ilk defa temyiz aşamasında sunulması ise, mümkün değildir. İstinafa benzer şekilde, temyiz aşamasında da alt derece mahkemesinin (ilk derece veya istinaf) delillerin sunulmasına yönelik kararları ile sonradan delil gösterilmesine yönelik takdiri belirli çerçevede incelenebilirse de[44], alt derece aşa-

41 **Kuru**, Usul El Kitabı 2, s. 1378; **Özekes**, Pekcanıtez Usûl, s. 2250; **Tanrıver, Süha:** Medenî Usûl Hukuku, C. II, Ankara 2021, s. 72; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 624; **Ulukapı/Yardımcı**, s. 496; **Akkaya, Tolga:** Medenî Usûl Hukukunda İstinaf, Ankara 2009, s. 290-291; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 284.

42 İstinaf aşamasında, deliller bakımından yapılabilecek incelemenin kapsamı oldukça geniştir. İncelenen bir delile ilişkin hâkim tarafından yapılan değerlendirme ve gerekçeler denetlenebileceği gibi, kabul edilerek incelenmesi gereken bir delilin kabul edilmemiş veya incelenmemiş olması de denetlenebilir (**Kuru**, Usul El Kitabı 2, s. 1347; **Özekes**, Pekcanıtez Usûl, s. 2207; **Akkaya**, s. 269-272). Bu noktada, alt derece mahkemesinin takdir yetkisinin objektif ilkeler çerçevesinde istinaf aşamasında incelenmesi mümkündür. Bu konuda detaylı açıklamalar için bkz. **Özekes**, Pekcanıtez Usûl, s. 2206 vd; **Akkaya**, s. 187 vd.

43 Karş. **Tutumlu**, Yeni Delil, s. 142-143.

44 Temyiz aşamasında, alt derece mahkemeleri tarafından incelenmesi gereken bir delilin hiç değerlendirilmemesi veya incelenmeksizin reddedilmiş olması hâlinde, bu konudaki kararın hukuken incelenmesi mümkündür (**Belgesay, Mustafa Reşit:** Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Şerhi, C. II, İstanbul 1935, s. 193; **Berkin**, s. 218; **Ansay**, s. 353; **Kuru, Baki:** Hukuk Muhakemeleri Usulü, 6. Baskı, C. V, İstanbul 2001, s. 4542; **Kuru**, Usul El Kitabı 2, s. 1399; **Bilge/Önen**, s. 654; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 546; **Umar, Bilge:** Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, 2. Baskı, Ankara 2014, s. 1068; **Özekes**, Pekcanıtez Usûl, s. 2284; **Postacıoğlu/Altay**, s. 892; **Karslı**, s. 844; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 640; **Akcan, Recep:** Usul Kurallarına Aykırılığa Dayanan Temyiz Nedenleri, Ankara 1999, s. 104). Hatta, alt derece mahkemesi hâkminin delillerin değerlendirilmesi noktasındaki takdir yetkisini objektif ve gerekçeli olarak kullanıp kullanmadığı dahi temyiz aşamasında denetlenebilir. İşte bu kapsamda, ilk derece ve istinaf aşamasında istisnaî hükümlerden faydalanılmak suretiyle delil sunulması talebi mahkemece reddedilmiş ise, bu ret kararın objektif hukuk kuralları ile takdir yetkisi kapsamında denetlenebilmesi gerekir. Yargıtay'ın temyiz aşamasındaki bu yetkisi hakkında detaylı açıklamalar için bkz. **Üstündağ**, Medeni Yargılama, s. 843; **Umar**, s. 609; **Özekes**, Pekcanıtez Usûl, s. 2297-2302; **Akcan**, s. 32, 39.

masında hiçbir şekilde sunulmayan ve sunulmasına izin verilmesi talep edilmeyen bir delilin ilk defa temyiz aşamasında gösterilmesi, sunulması ve Yargıtay tarafından incelenmesi mümkün değildir[45]. İstinaf aşamasında olduğu gibi (bkz. HMK m. 367/3), temyiz aşamasında bu şekilde istisnaî bir delil sunumuna izin veren herhangi bir pozitif düzenleme de söz konusu değildir.

III. YARGITAY KARARLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ ve GÖRÜŞÜMÜZ

C. Kullanılan Terminoloji Bakımından

Yukarıda değinilen Yargıtay kararlarının tamamında *borcu söndüren belge* ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca, yine bu kararları bir kısmında[46], bu tür belgelerin birer ödeme def'i niteliğinde olduğu ifade edilmiştir.

Her şeyden önce söz konusu kararlarda, 1932 tarihli İcra ve İflâs Kanunu'nda da yer verilen (İİK m. 33, 71, 169/a) ve *borcun sona ermesi* olarak şeklinde ifade edilebilecek terimin güncel karşılığı olarak sönme kelimesinin kullanılması ilgi çekicidir. Yeni tarihli mevzuat hükümlerinde de hâlen itfa terimi kullanılabilmekteyse de (Örneğin bkz. HMK m. 200/1), tespit edebildiğimiz kadarıyla bu ibarenin doğrudan karşılığı olarak sönme şeklinde bir kullanım tercih edilmemektedir. Nitekim, 818 sayılı mülga Borçlar Kanunu'nda borçların sukutu olarak düzenlenen birinci kısmın üçüncü babına, güncel terimler kullanılarak yürürlükteki 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda üçüncü bölümün birinci ayırımında sona erme şeklinde yer verilmiştir. Güncel Yargıtay kararlarında neden kanunî terim olarak *sona erme* ifadesi yerine *sönme* kelimesinin tercih edildiği izaha muhtaçtır. Zira, bu tür kararlar haricinde başka ka-

45 **Atalay**, Pekcanıtez Usûl, s. 1762; **Ulukapı/Yardımcı**, s. 500; **Çiftçi**, s. 285; **Tutumlu**, Yeni Delil, s. 147. Ayrıca bkz. aşa. III, D.

46 "Sözü edilen belgede 'Alacağımız olan arsa karşılığı 60.000 Dolar aldım' ibaresi yazılmakta olup, ***bu ibare uyarınca sunulan belge ödeme def'i niteliğinde olup, borcu söndüren sebeplerdendir*** ve bu nedenle davanın her aşamasında ileri sürülmesi mümkündür." 13. HD, 20.02.2020, 374/2498 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Aynı yönde 10. HD, 02.04.2015, 7153/6349 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); HGK, 27.02.2013, 9-842/291 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

rarlarda ve doktrinde borcu söndüren belge ifadesi kullanılmamakta; güncel kanunî düzenlemelere uygun olarak borcu sona erdiren belge terimi tercih edilmektedir.

Bu şeklî ilginçlik haricinde, kararlarda kullanılan diğer ifadeler de eleştiriye açıktır. Zira, söz konusu kararlarda, ödeme belgelerine dayanan iddiaların, *ödeme def'i* niteliğinde olduğu belirtilmiştir. Oysa, olsa olsa, ilgili belgelerin içeriği, ispat edilmek istenen vakıa def'i niteliğinde olabilir; belge ise, bu vakıanın delili niteliğinde olabilir. Ayrıca def'i, borçlu olunan bir edimi özel bir sebeple yerine getirmekten kaçınma anlamına gelmekte olup ödeme, borcu sona erdiren bir vakıa olarak itiraz niteliğindedir[47]. O hâlde ödeme, kararlarda belirtildiği gibi def'i değil itiraz niteliğindedir[48]. Yargıtay gibi, adlî yargının en üst merciinin kararlarında *ödeme def'i* ifadesiyle eski tarihlerde kullanıldığı şekliyle ödeme itirazını kastettiği yönünde masum bir açıklama kabul edilemez. Günümüzde, def'i ve itiraz terimlerinin hukuken karşılıkları açık, net ve tartışmasızdır. Yakın tarihlerde verilen kararlarda bu terimlerin yanlış ve eski kullanımlarının tercih edilmesinin sebebini anlamak ve açıklamak güçtür. Nitekim Yargıtay'ın bazı daireleri tarafından verilen kararlarda, yine aynı sonuçlara varılmasına rağmen en azından bu sebebin itiraz niteliğinde olduğu ifade edilmektedir[49].

Bu delillerin belge niteliğinde kabul edilmesi bakımından ise, terminolojik bir sorun olmadığı kanaatindeyiz. Zira belge, uyuşmazlık konusu vakıaları ispata elverişli, yazılı veya basılı metin, görüntü veya ses kaydı gibi veriler ile benzer tüm bilgi taşıyıcılarını kapsar şekilde geniş

47 **Berkin**, s. 135-136; **Kuru**, Usul Cilt 2, s. 1761; **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 486, 488; **Bilge/Önen**, s. 453, 455; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 253; **Pekcanıtez**, Pekcanıtez Usûl, s. 1208-1209; **Karslı**, s. 363; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 393; **Canbolat, Ferhat:** "Def'i ve İtiraz Arasındaki Farklar ve İleri Sürülmesinin Hukuki Sonuçları", (EÜHFD 2008, S. 1, s. 255-270), s. 263.

48 **Bolayır**, Sorun, s. 145-146.

49 "Somut olayda, davalı temyiz aşamasında davacı imzasına ödemeler yapıldığını gösteren bir kısım makbuzları dosyaya sunmuştur. İbraz edilen bu belgeler itiraz mahiyetinde olup, ödeme belgelerinin hakkı ortadan kaldıran özelliği nedeni ile yargılanmanın her safhasında nazara alınması gerekir." 22. HD, 20.01.2020, 27690/628 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

bir anlama sahiptir (HMK m. 199)[50]. Ancak Yargıtay kararlarında, bu kapsamdaki her belge değil, sadece *borcu söndüren belge* olarak yazılı bazı belgeler bakımından ilgili gerekçeler ileri sürülerek değindiğimiz sonuçlara varılmıştır.

D. İleri Sürülen Gerekçeler Bakımından

Yukarıda değinilen Yargıtay kararlarında aynen,

> *"Kural olarak, yargılama aşamasında dayanılıp sunulmayan deliller, temyiz veya karar düzeltme aşamasında sunulamazlar; sunulmuş olsalar bile, bu aşamalardaki incelemeler sırasında dikkate alınamazlar. Bu kuralın tek istisnası, dayanılıp sunulan delillin, o davaya konu borcu söndüren bir nitelik taşıması; örneğin, davaya konu borcun ödenmiş olduğunu gösteren makbuz, ibraname gibi bir belge olmasıdır."*[51]

şeklinde ifadelere yer verilmiştir. Burada, Yargıtay'ın deyimiyle *borcu söndüren belge*lerin temyiz ve karar düzeltme aşamasında sunulabileceği belirtilmiş; kararlarda değinilen diğer hususlar ise, bu temel kabulden yola çıkılarak ileri sürülmüştür. Bu nedenle, ilgili kararlarda kabul edilen bu sonuçlara, kararlarda ulaşılan sonuçlara ilişkin açıklamalarımız kapsamında aşağıda ayrı ayrı değineceğiz.

Çalışmamızın bu bölümünde, Yargıtay tarafından bu tür belgelerin, yine Yargıtay tarafından kural olarak kabul edildiği şekliyle alt derece yargılamasında gösterilip sunulmayan delillerin, temyiz aşamasında sunulamayacak olmasından farklı bir hukukî rejime tâbi tutulmasındaki gerekçe üzerinde durulacaktır. Ancak, ne yazık ki, ilgili kararlar üzerinde

50 Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun "Belge" başlıklı 199. maddesinin tasarıdaki karşılığı olan 203. maddenin gerekçesinde belge konusunda sınırlayıcı bir tanım yapmaktan özellikle kaçınıldığı vurgulanmıştır. Buna göre, uyuşmazlık konusu vakıaları ispata elverişli her bilgi taşıyıcısının hukuken belge olarak kabulü gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bir delil olarak belge hakkında detaylı bilgi için bkz. **Koç, Evren:** Medeni Usul Hukukunda Belge Kavramı, İstanbul 2021, s. 13 vd; **Sarıgül Ata, Bersun:** "Belge ve Belgenin Delil Kuvveti", (ABD 2020, S. 1, s. 1-40), s. 5 vd.

51 9. HD, 25.02.2021, 2579/4905 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Aynı yönde 9. HD, 13.01.2021, 3919/693 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 3. HD, 25.06.2020, 5842/3500 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 3. HD, 05.03.2020, 270/2099 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

durulacak bir gerekçeden yoksundur. Zira Yargıtay, nihaî olarak belge niteliğinde bu delilin diğer delillerden farklı olarak temyiz aşamasında ileri sürülebileceği sonucuna varırken, herhangi bir kanunî düzenleme veya hukukî ilkeye değinmemiştir. Kanaatimizce, böyle bir düzenleme veya ilke olmadığından, Yargıtay da bu yöndeki kararlarına hukukî bir gerekçe bulamamış, genel ifadelerle sonuca varmıştır.

Yargıtay kararlarında yapılan gerekçelendirme şekli aslında hukuk metodolojisinde temel bir mantık hatası olarak kabul edilmektedir. Şöyle ki, Yargıtay tarafından verilen bu yöndeki kararlarda yer alan genel kabul, *borcu söndüren* belgelerin her aşamada sunulabilecek bir delil olduğudur. Bu tür belgelerin neden her aşamada sunulabilecek bir belge olduğu sorusuna verilen cevap ise, bu belgelerin *borcu söndüren belge* olması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü gibi, böyle bir gerekçelendirme faaliyeti, sonucu sebeple, sebebi de sonuçla açıklama döngüsü içerisindedir. Bu ise, hukukun uygulanması sürecinde döngüsel kanıtlama (*petitio principii*) olarak ifade edilen bir mantık hatası olarak karşımıza çıkmaktadır[52].

Nitekim, dava malzemesi olarak vakıaların ve delillerin sunulmasına ilişkin yukarıda[53] değindiğimiz hukukî kurallar, böyle bir karara gerekçe yapılamayacağı gibi; aksine, böyle bir kararın hukuken yanlış ve temelsiz olduğunu göstermektedir.

52 **Serozan**, s. 28-29; **Joerden, Jan C.:** Logik im Recht, 2. Auflage, Berlin Heidelberg 2010, s. 364-365; **Woods, John/Walton, Douglas:** "Petitio Principii", (Synthese 1975, Vol. 31, No. 1, s. 107-127), s. 107 vd. Bu mantık hatasına düşülmesi hâlinde, sonucu haklı çıkarma çabası o kadar ileri gidebilir ki bizzat hataya düşenin kendisi de kendini ikna edebilmek adına çeşitli yollar deneyebilir. Örneğin, açık ve net bir şekilde birbirinin tamamen aynısı olan iki hususun sebep ve sonuç ilişkisi içerisinde açıklanmasından kaçınılarak özünde aynı anlama gelen hususlar farklı şekillerde ifade edilmeye çalışılabilir. Böylece hataya düşen, aslında bir döngüye girilmiş olduğunu, sonuç olarak açıklanın aynı zamanda gerekçe de olduğunu gizlemeye çalışır. Ancak, bu tür çabaların hiçbiri, özünde aynı husus olan ifadelerin birbirinin sebep ve sonucu olarak kabul edilerek mantık hatası yapıldığı gerçeğini değiştirmeyecektir (**Woods/Walton**, s. 108).

53 Bkz. yuk. II.

E. Ulaşılan Sonuçlar Bakımından

1. Genel Olarak

Yargıtay kararlarında zikredilen sonuçlar kapsamında değinebilecek olan, *borcu söndüren belge* ifadesi ile bu belgelerin ödeme def'i niteliğinde olması ve karar kesinleşmediği müddetçe her aşamada sunulabilecek olması konusunda çalışmamızın önceki bölümlerinde[54] açıklamalar yapılmıştır. Bu nedenle, bu bölümde tekrar bu hususlara değinilmeyecektir.

Çalışmamızın bu bölümünde ilgili Yargıtay kararlarında zikredilen ve yukarıda[55] bir bütün olarak ifade edilmiş bulunan hususlar, hukuken tâbi tutuldukları sonuçlar esas alınarak belirli başlıklar altında ayrı ayrı incelenecektir. Bu çerçevede,

- *Borcu söndüren belge*lerin sunulmasında savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağından söz edilemeyeceği[56],

- Davacının iddiaları tamamen inkâr edilmişse dahi *borcu söndüren belge*ler sunulabileceği[57],

- Hukukî yararın kalmadığını gösterir nitelikteki *borcu söndüren belge*lerin, hukukî yarar dava şartı kapsamında ileri sürülmemiş olsa dahi kendiliğinden incelenebileceği[58],

54 Bkz. yuk. III, A ve B.

55 Bkz. yuk. I, C.

56 HGK, 24.02.2016, 22-735/66 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Aynı yönde 9. HD, 13.01.2021, 3919/693 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 3. HD, 05.03.2020, 270/2099 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 8. HD, 18.04.2019, 2092/4296 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

57 HGK, 24.02.2016, 22-735/66 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Aynı yönde 9. HD, 13.01.2021, 3919/693 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 3. HD, 05.03.2020, 270/2099 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

58 9. HD, 25.02.2021, 2579/4905 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Aynı yönde 9. HD, 13.01.2021, 3919/693 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 3. HD, 25.06.2020, 5842/3500 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); HGK, 24.02.2016, 22-735/166 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

- Temyiz aşamasında *borcu söndüren belge* sunulmasının, dürüstlük kuralına aykırılık kapsamında yargılama giderlerine mahkûm edilmeyi engellemeyebileceği[59],

şeklindeki sonuçlar üzerinde ayrı ayrı değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2. Borcu Söndüren Belgelerin Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağına Tâbi Olmaması

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun "İddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi" başlıklı 141. maddesine göre, dilekçelerin karşılıklı verilmesinden sonra iddia veya savunma genişletilemez yahut değiştirilemez. Aynı maddede karşı tarafın açık rızası ve ıslah bu yasağın istisnaları olarak düzenlenmiş (HMK m. 141/2); dava konusunun devri (HMK m. 125) gibi çeşitli hükümlerde de yasağın istisnaî uygulamalarına yer verilmiştir. Bu düzenlemeler haricinde, re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu yargılamalarda ve re'sen incelenmesi gereken dava şartları gibi kamu düzenine ilişkin hususlarda iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı uygulanmamaktadır. Bu istisnaî düzenlemeler haricinde, belirli bir tür iddianın yasağın istisnası olduğuna dair herhangi bir pozitif düzenleme söz konusu değildir[60].

Belge, bir delil olarak[61], ispatın konusunu oluşturan çekişmeli vakıalar (HMK m. 187) için ileri sürülür (HMK m. 194/2). Taraflarca usûlüne uygun bir şekilde ileri sürülerek taraflar arasında çekişmeli hâle gelmeyen bir vakıanın ispatı da söz konusu olamayacağından bu konuda bir delil gösterilmesi de kabul edilemez. Daha açık bir ifadeyle, herhangi bir delilin ve bu delilin sunulmasının iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının istisnası olması mümkün değildir. Delille-

59 22. HD, 14.11.2019, 25147/21154 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

60 Daha eski tarihlerde, borcun sona erdiğine dair iddiaların sonradan da ileri sürülebileceği (**Berkin**, s. 148), bu tür iddiaların iddianın ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağına tâbi olmadığı (**Bilge/Önen**, s. 454) görüşleri ifade edilmişse de; iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağına dair açık kanun hükümleri karşısında bu görüşe katılamamaktayız. Bu konuda ayrıca bkz. aşa. III, C, 3.

61 Bkz. yuk. dn. 50.

rin sunulması ile yasak kapsamında vakıaların ileri sürülmesi birbirinden farklı hususlardır[62].

Her şeyden önce, ilgili Yargıtay kararlarında ifade ediliş şekliyle, bir delilin savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağına tâbi olmadığından söz edilmesi hukuken hatalıdır. Zira, yukarıda zikredilen kanun hükümlerinde de açıklandığı gibi, savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı vakıalar için geçerli olup delillerin sunulmasına ilişkin ispat hakkı bu yasak kapsamında değil, daha önce değinilen[63] özel hükümler uyarınca sınırlandırılmıştır.

*Borcu söndüren belge*lerin, savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı kapsamında olmadığı yönündeki ifadeyle aslında anlatılmak istenenin, bu delil ile ispat edilmek istenen vakıanın yasak kapsamında olmadığı söylenebilir. Ancak, böyle bir sonuç da hukuken hatalıdır. Zira, yasağın istisnaları olarak düzenlenen hususlara yukarıda değinilmiş olup, bu istisnalar arasında belirli bir yöndeki savunma şekli gibi bir hususa yer verilmemiştir. Bu noktada, dava malzemesinden anlaşılması şartıyla, taraflarca açıkça ileri sürülmese dahi hâkim tarafından dikkate alınabilecek itiraz niteliğindeki savunma sebeplerine de değinilmelidir. Maddî hukuka ilişkin savunma sebepleri def'i ve itiraz olarak ikiye ayrılmakta[64]; def'iler dava malzemesinden anlaşılsa dahi davalı tarafından açıkça ileri sürülmemişse, hâkim tarafından kendiliğinden dikkate alınamamaktadır. İtiraz niteliğinde olan borcu sona erdiren sebepler ise, davalı tarafından açıkça ileri sürülmemiş olsa dahi dava malzemesi hâline gelen vakıa ve delillerden anlaşıldığı takdirde, hâkim tarafından kendiliğinden dikkate alınarak incelenebilmektedir[65]. Ancak, usûlüne uygun

62 **Bolayır**, Sorun, s. 145; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 314. Nitekim, örneğin, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 145. maddesinde yer alan istisnaî imkân ile tahkikat aşamasında bir delil sunulabilmesi için, o delil ile ispat edilmek istenen vakıanın usûlüne uygun bir şekilde davaya getirilmiş olması gerekir (**Çiftçi**, s. 290).

63 Bkz. yuk. III, B.

64 İtiraz ve def'i ayrımı hakkında detaylı bilgi için bkz. **Canbolat**, s. 256 vd.

65 **Üstündağ**, Medenî Yargılama, s. 344-346; **Postacıoğlu/Altay**, s. 479; **Kuru**, Usul Cilt 2, s. 1812; **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 489, 525; **Bilge/Önen**, s. 454; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 254; **Yılmaz**, Cilt 3, s. 3009; **Karslı**, s. 445; **Pekcanıtez**, Pekcanıtez Usûl, s. 1208; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 529, 677, 698; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 408; **Budak/Karaaslan**, s. 195; **Canbolat**, s. 261.

olarak dava malzemesi hâline getirilmeyen ödeme gibi itiraz niteliğindeki bir vakıanın, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı başladıktan sonra ileri sürülmesi, savunmayı genişletme yasağına tâbi olacaktır[66]. Bu nedenle bu kapsamdaki itiraz sebepleri, hâkim tarafından kendiliğinden dikkate alınamayacağı gibi yasağın istisnaları haricinde taraflarca da ileri sürülememektedir. İşte bu çerçevede inceleme konusu Yargıtay kararları dikkate alındığında, dava malzemesi hâline gelen itiraz sebeplerinin hâkim tarafından dikkate alınabilmesi ile dava malzemelerinin toplanması aşaması için öngörülen sınırlamaların birbirine karıştırıldığı sonucuna varılabilir. Zira, itiraz niteliğindeki savunma sebeplerinin hâkim tarafından incelenebilmesi, bu hususların sadece usûlüne uygun bir şekilde dava malzemesi hâline getirilmiş olmasına bağlıdır. Hâkimin, itirazları kendiliğinden dikkate alabilmesi, bu sebeplerin her aşamada ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağına tâbi olmaksızın ileri sürülebileceği anlamına gelmez. Bu iki hususun birbiriyle bağlantılı olduğu gerçeği inkâr edilemez olsa da dava malzemesinin toplanması ile incelenmesine dair kuralları birbirinden ayırt etmek gerekir. Bu nedenlerle, inceleme konusu Yargıtay kararlarında, *borcu söndüren belge*ler için savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı bakımından ulaşılan sonuçlara da katılamıyoruz[67].

3. Borcu Söndüren Belgelerin "İnkâr" Savunması Kapsamında Sunulabilmesi

Yukarıda incelendiği şekliyle *borcu söndüren belge*lerin, savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağına tâbi olmaksızın ileri sürülebileceğine ilişkin -kanaatimizce hatalı- sonuç geçerli kabul edilirse, zaten bu belgelerin inkâr savunması kapsamında ele alınıp alınamayacağını incelemeye de gerek yoktur. Zira bu belgeler, savunmanın genişletilmesi ve yasağına tâbi olmaksızın ileri sürülebilecekse, belirli bir yöndeki savunmanın kapsamı içerisinde kalıp kalmadıklarının da esasen bir önemi

66 **Postacıoğlu/Altay**, s. 479; **Kuru**, Usul Cilt 2, s. 1814; **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 489, 525; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 259-260; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 529, 677, 698; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 408. Karş. **Canbolat**, s. 264.

67 Aynı yöndeki eleştiriler için bkz. **Kuru**, Usul Cilt 2, s. 1818; **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 526-527; **Umar**, s. 447; **Budak/Karaaslan**, s. 205.

yoktur. Ancak Yargıtay kararlarında, esasen hukuken tatmin edici olmayan bu yöndeki sonuçları diğer hukukî argümanlarla da destekleme gereği hissedilmiş ve bu nedenle, ilgili sonuçlara varmaya yönelik başka gerekçeler de ileri sürülmüştür. Bu nedenle, çalışmamızda bu konudaki gerekçeleri de değerlendirme gereği hissedilmiştir.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 128. maddesine göre, süresi içinde cevap dilekçesi vermemiş olan davalı, davacının dava dilekçesinde ileri sürdüğü vakıaların tamamını inkâr etmiş sayılır. Vakıaların inkârı, davacı tarafından ileri sürülen vakıaların hiç doğru olmadığı, bu vakıaların gerçekleşmediği anlamına gelmektedir. Bu nedenle, bir vakıanın doğru olarak gerçekleşmesine rağmen, o vakıaya bağlanan hukukî sonucun başka bir sebeple talep edilemeyeceği yönündeki iddialar o vakıanın inkârı kapsamında değerlendirilemez. Zira, aksi hâlde, vakıanın doğru olmadığı yönündeki inkâra rağmen, sonradan o vakıaya karşı olarak başka bir vakıa ileri sürülmek suretiyle hukukî sonucun talep edilemeyeceği iddia edilebilir hâle gelir. Bu ise, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı kapsamında mümkün değildir. Örneğin, hiç borç ilişkisinin doğmadığı yönündeki bir savunmaya rağmen, sonradan o borcun ödenerek sona erdirildiği ileri sürülememelidir[68].

Yukarıdaki hukukî açıklamalar doğrultusunda değerlendirme yapıldığında, Yargıtay kararlarında varılan bu sonucun ciddî şekilde eleştirilebilir olduğu görülmektedir. Hatta, ilginç bir şekilde Yargıtay'ın bazı kararlarında[69] borcun hiç doğmadığına dair delilleri, bu kapsamda son-

68 **Kuru**, Usul Cilt 2, s. 1846, 1856; **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 502; **Umar**, s. 447; **Pekcanıtez**, Pekcanıtez Usûl, s. 1206; **Şengün**, s. 197; **Budak/Karaaslan**, s. 206.

69 "Nitekim temyiz dilekçesi ekinde ibraz edilen yıllık izin belgelerinin, yargılamanın devamı sırasında gerek davacı işçinin beyanlarında gerekse davalı işveren şirketin savunmalarında yer almadığı, kaldı ki davalı işveren tarafından belgelerin yargılama aşamasında sunulmamasına yönelik bir mazeretin dahi ileri sürülmediği, yine bahsi geçen belgelerin davacı işçinin imzasını taşıdığı, bu yönü ile söz konusu belgelerden izin hakkının kullanıldığının ve bu itibarla hakkın doğmadığının tespit edildiği, dolayısıyla sonradan dosyaya eklenen bu belgelerin borcu söndüren bir belge niteliğinde bulunmadığı, tam aksine bu nitelikteki belgelerin borcun doğmadığını gösteren belge olduğu açıktır… Buna göre yasal düzenlemeler ve yıllık izin belgelerinin niteliği dikkate alındığında, davalı işverenin, borcun doğmadığını gösteren yıllık izin belgelerine dayanması mümkün değildir." HGK, 25.01.2017, 7-1556/129 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Aksi yönde 9. HD, 13.01.2021, 3919/693 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

radan ileri sürülebilir kabul etmemesi de oldukça düşündürücüdür[70]. Zira Yargıtay, *borcu söndüren belge* ve bu kavrama atfettiği sonuçlara o derece bağlanmıştır ki, borcun hiç doğmadığını gösterir nitelikteki belgeler[71] sonradan ileri sürülemezken, borcun sona erdiğini gösterir belgeler, aslında inkâr kapsamında bir vakıa dahi olmamasına rağmen ileri sürülebilir kabul etmiştir. Bu çelişkili ve ilginç sonuçlara hukukî bir gerekçe bulmak oldukça güçtür.

Bu nedenlerle, ister süresinde cevap dilekçesi verilmeyerek vakıalar inkâr edilmiş olsun, ister cevap dilekçesi verilerek savunma vasıtaları doğrultusunda vakıalar açıkça inkâr edilmiş olsun, sadece o vakıaların hiç gerçekleşmediği, doğru olmadığı doğrultusunda deliller ileri sürülebilir. Bu tür durumlarda, o vakıaya bağlanan sonuç daha önce gerçek-

70 Çalışmamızda yaptığımız değerlendirme ve görüşlerimiz çerçevesinde, bu konudaki kanaatimizi burada tekrar vurgulamak isteriz. İster borcun hiç doğmadığını gösteren bir belge olsun isterse borcun sonradan sona erdiğini gösteren bir belge olsun, bu delillerin yukarıda değinilen (bkz. yuk. II, B) kanunî sürelerde ve o sınırlamalara uygun olarak dava malzemesi hâline getirilmesi gerekir. Bu iki tip belge türü arasında delillerin sunulması noktasında herhangi farklı bir uygulama yapmayı gerektiren hukukî bir gerekçe yoktur. Bu noktada, Yargıtay kararlarında düşündürücü olarak ifade ettiğimiz durum, Yargıtay'ın bu iki belge arasında bir ayrıma gitmesidir. Mantıksal olarak, evleviyet ilkesi gereği, bir borcun sona erdiği her aşamada ileri sürülebiliyorsa o borcun hiç olmadığı da her aşamada ileri sürülebilmelidir. Daha açık bir ifadeyle, borcun var olmasına rağmen sona erdiğini ileri sürmek, iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağının istisnası olarak uygulanabiliyorsa, o borcun hiçbir zaman doğmadığını ileri sürmek evleviyetle istisna kapsamında kabul edilmelidir. Hukuk kurallarının yorumlanmasında kullanılan bu mantık ilkesi hakkında bkz. **Güriz**, s. 102; **Serozan**, s. 24-25; **Atay**, s. 288-289; **Özekes**, Temel Hukuk, s. 108-109. Karş. **Gözler, Kemal:** "Yorum İlkeleri", Kamu Hukukçuları Platformu Toplantısı, Ankara 29.9.2012 (www.anayasa.gen.tr, Erişim: 12.10.2021), s. 61-62.

71 Yukarıdaki dipnottaki görüşlerimiz baki kalmak kaydıyla, Yargıtay tarafından ilgili kararda yer verilen *"söz konusu belgelerden izin hakkının kullanıldığının ve bu itibarla hakkın doğmadığının tespit edildiği"* şeklindeki ifade de eleştiriye açıktır (Bkz. HGK, 25.01.2017, 7-1556/129). Yargıtay, işçinin yıllık ücretli izin hakkının kullandırıldığına dair belgeleri, borcu sona erdiren belge niteliğinde kabul etmemiş; zira, bu belgelerin, borcun hiç doğmadığını gösteren belgeler olduğunu vurgulamıştır. Ancak, bu yöndeki kabule sebep olarak görünen durum, uyuşmazlığın sadece davacı işçinin para alacağı talebi açısından değerlendirilmesidir. Oysa, işveren için yıllık ücretli izin kullandırma bir borç olarak kabul edilebilir (bu konuda bkz. **Çelik, Nuri/Caniklioğlu, Nurşen/Canbolat, Talat:** İş Hukuku Dersleri, 33. Baskı, İstanbul 2020, s. 802 vd; **Akyiğit, Ercan:** İş Hukuku, 13. Baskı, Ankara 2021, s. 421-434) ve bu iznin kullandırıldığına dair belgeler de işveren bakımından bu yükümlülüğün/borcun sona erdiğini gösteren belgelerdir. İznin kullanıldığına dair belgeler işçi açısından değerlendirildiğinde ise, bu belgeler, işçinin yıllık ücretli izin hakkının sona erdiğini ve bunun bir sonucu olarak iş sözleşmesinin sona ermesiyle birlikte ücretli izin alacağı hakkının olmadığını/doğmadığını gösteren belgeler olarak ele alınabilir. Bu nedenle, somut karara konu olayda sunulan belge, dava konusu talep olarak para alacağı hakkının hiç doğmadığını gösteren bir belge niteliğinde olsa dahi, aynı zamanda ilgili para alacağı talebinin temelinde yer alan hakkın kullanılmak suretiyle sona erdiğini gösteren bir belge niteliğindedir. O hâlde, ilgili kararda yapılan değerlendirmenin yüzeysel olarak ve sadece davacı açısından ileri sürülen talep bakımından yapılması da eleştirilebilir diğer bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

leşmesine rağmen sonradan başka bir sebeple sona erdiği yönünde bir vakıa ileri sürülmediğinden[72], öyle bir vakıa ileri sürülmüş gibi işlem yapılarak bu yönde delil sunulması kabul edilemez[73]. Daha açık bir ifadeyle, borcun ödenerek sona erdiği iddiası inkâr kapsamında bir iddia olamayacağından, davada ileri sürülmemiş bir vakıa için delil gösterilmesi de düşünülemez. Bu nedenlerle, ilgili Yargıtay kararlarında varılan bu yöndeki sonuçlara da katılamamaktayız.

4. Borcu Söndüren Belgelerin Hukukî Yarar Dava Şartı Kapsamında İleri Sürülmemiş Olsa Dahi İncelenebilmesi

Yargıtay, *borcu söndüren belge*lerin, yukarıda açıklandığı üzere daha doğru bir ifadeyle borcun sona erdiğine dair iddiaların, inkâr kapsamında ileri sürülebileceğini ve savunmanın değiştirilmesi veya genişletilmesi yasağı kapsamında kalmaksızın ileri sürülebileceğini kabul etmekle kalmamış, *bu tür belgelerin hukukî yarar dava şartı kapsamında incelenebileceği sonucuna da varmıştır.* Yargıtay'a göre, davalı tarafından borcun sona erdirildiği yönünde bir vakıa ileri sürülmemişse, bu yöndeki bir vakıaya ilişkin delil, hem inkâr savunması kapsamında incelenebilir, hem savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağına tâbi değildir, hem de mahkemece kendiliğinden dikkate alınabilir. Yargıtay, burada da usûlî kuralları oldukça esneterek ve hatta yok sayarak *borcu söndüren belge* kavramına bağlılığını ortaya koymuştur.

Yargıtay kararlarında ifade edilen bu sonucu değerlendirebilmek için, öncelikle ve kısaca dava şartları kavramına değinmekte fayda vardır. Doktrinde, dava şartları, davanın esası hakkında inceleme yapılarak karar verilebilmesi için varlığı veya yokluğu mutlaka gerekli olan şartlar olarak tanımlanmaktadır[74]. Dava şartları, kamu düzenine ilişkin husus-

[72] **Kuru**, Usul Cilt 2, s. 1846; **Budak/Karaaslan**, s. 206. Böyle bir vakıanın ileri sürülmesi savunmanın genişletilmesi yasağına tâbidir (**Üstündağ**, Yasak, s. 104, dn. 180; **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 504; **Umar**, s. 448; **Tutumlu, Mehmet Akif:** "Hukuk Yargılamasında Delil İkamesinin Kapsamı, Şekli ve Zamanı", (TBBD 1989, S. 6, s. 924-934), s. 928; **Şengün**, s. 197; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 396).

[73] **Kuru**, Usul Cilt 2, s. 1855-1856; **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 502; **Umar**, s. 448.

[74] Bkz. **Ansay**, s. 202; **Üstündağ**, Medenî Yargılama, s. 281; **Postacıoğlu/Altay**, s. 206; **Kuru**, Usul Cilt 2, s. 1343; **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 377; **Kuru, Baki:** "Dava Şartları", (Makaleler, İstanbul 2006, s.

lar olarak davanın her aşamasında kendiliğinden araştırılır ve taraflarca da dava şartı eksikliği her aşamada ileri sürülebilir (HMK m. 115/1). Bu kapsamda hukukî yarar dava şartı, mahkemeye yöneltilen her talepte bulunması gereken, ideal veya ekonomik bir yarardan öte ileri sürülen hakkın korunabilmesi için mahkeme kararının gerekli ve yeterli olması şeklinde anlaşılabilecek genel bir dava şartıdır[75]. Nitekim hukukî yarar, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 114. maddesinde dava şartları arasında da özel olarak ifade edilmiştir (HMK m. 114/1-h). Bu dava şartı, inceleme konusu Yargıtay kararlarında şu şekilde anlaşılmış ve açıklanmıştır:

> *"Ödenmiş alacak hakkında davacının dava açmakta hukuki yararı yoktur. Bu halde, 6100 Sayılı Kanun'un 115. maddesi gereğince, dava şartının varlığı ya da yokluğunun incelenmesi, doğrudan mahkemeye verilmiş ödevlerden olması karşısında, önceden ileri sürülmemiş olsa bile temyiz aşamasında dava şartının var olup olmadığını kendiliğinden gözetilmesinde bir usuli engel bulunmamaktadır."*[76]

Hukukî yararın bir dava şartı olduğu açık olmakla beraber (m. 114/1-h), ödenerek sona erdirilen bir alacak hakkında tahsil talebiyle dava açılmasının bu dava şartı kapsamında değerlendirilmesi mümkün

147-188), s. 149; **Bilge/Önen**, s. 402; **Yılmaz, Ejder:** Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, C. II, 4. Baskı, Ankara 2021, s. 2562; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 190; **Karslı**, s. 395; **Pekcanıtez**, Pekcanıtez Usûl, s. 927; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 635; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 317; **Budak/Karaaslan**, s. 157.

75 Hukukî yarar dava şartı hakkında detaylı bilgi için bkz. **Üstündağ**, Medenî Yargılama, s. 277-278; **Postacıoğlu/Altay**, s. 216-227; **Kuru**, Usul Cilt 2, s. 1363-1388; **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 387-392; **Kuru**, Dava Şartları, s. 177-184; **Bilge/Önen**, s. 406-410; **Umar**, s. 345-351; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 193-196; **Pekcanıtez**, Pekcanıtez Usûl, s. 946-949; **Yılmaz**, Cilt 2, s. 2600-2621; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 319-320; **Budak/Karaaslan**, s. 162-166; **Hanağası, Emel:** Davada Menfaat, Ankara 2009, s. 136 vd.

76 "Ödenmiş alacak hakkında davacının dava açmakta hukuki yararı yoktur. Bu halde, 6100 Sayılı Kanun'un 115. maddesi gereğince, dava şartının varlığı ya da yokluğunun incelenmesi, doğrudan mahkemeye verilmiş ödevlerden olması karşısında, önceden ileri sürülmemiş olsa bile temyiz aşamasında dava şartının var olup olmadığını kendiliğinden gözetilmesinde bir usuli engel bulunmamaktadır." 9. HD, 25.02.2021, 2579/4905 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Aynı yönde 9. HD, 13.01.2021, 3919/693 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 3. HD, 25.06.2020, 5842/3500 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); HGK, 24.02.2016, 22-735/166 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

değildir. Zira, tarafların dava konusuyla maddî hukuktan kaynaklanan bağı; daha açık bir ifadeyle, davacının gerçekten alacaklı, davalının gerçekten borçlu olup olmadığı hususu, sıfat kavramıyla ifade edilmekte olup maddî hukuka ilişkin bir meseledir[77]. Zaten borcun ödenmiş olması durumu, alacaklının dava açmaktaki hukukî yararını sona erdirerek dava şartı noksanlığına sebep olacak olsa idi, davanın esastan değil usûlden reddedilmesi gerekirdi (m. 115/2). Ödeme hâlinde ve Yargıtay kararlarına konu durumlarda davanın esastan reddine karar verildiğine göre, konunun dava şartı noksanlığı olarak değerlendirilmediği aşikârdır. Zira, dava şartlarına aykırılık hâlinde, davanın esası hakkında inceleme yapılamayacağı için, ilgili dava şartı noksanlığı nedeniyle davanın usûlden reddine karar verilmektedir[78]. Bu karar, dava şartlarına aykırılık hâlinin doğal bir sonucudur. O hâlde, bir dava şartında noksanlık söz konusu ise, dava şartlarının niteliği gereği davanın esası hakkında karar verilemeyeceği için davanın esastan reddi de söz konusu olamaz. Bu nedenle, inceleme konusu Yargıtay karalarında değinilen bu sonuca katılmak da hukuken mümkün görünmemektedir[79].

77 **Üstündağ**, Medenî Yargılama, s. 311; **Postacıoğlu/Altay**, s. 207; **Kuru, Baki:** Hukuk Muhakemeleri Usulü, 6. Baskı, C. I, İstanbul 2001, s. 1159; **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 333; **Kuru**, Dava Şartları, s. 170; **Yılmaz**, Cilt 2, s. 1720; **Umar**, s. 339; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 121; **Pekcanıtez, Hakan/Taş Korkmaz, Hülya:** Pekcanıtez Usûl Medenî Usul Hukuku, 15. Baskı, İstanbul 2017, s. 607; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 528; **Karslı**, s. 290; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 230.

78 **Berkin**, s. 61; **Kuru**, Usul Cilt 2, s. 1344, 1391; **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 377, 396; **Kuru**, Dava Şartları, s. 185; **Bilge/Önen**, s. 402; **Yılmaz**, Cilt 2, s. 2562, 2647; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 200; **Karslı**, s. 406; **Pekcanıtez**, Pekcanıtez Usûl, s. 953; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 637; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 324.

79 Yargıtay kararlarında hukukî yarar dava şartı kapsamında açıklamalar yapılmıştır. Ancak, kararlarda yer verilen ifadelerin "dava hakkı" kapsamında incelenmesi de mümkündür. Yargıtay, dava hakkının mevcut bir hakka bağlı olduğunu ve bu hak sona ermişse, dava hakkının da artık mevcut olmadığı ve bu durumun re'sen dikkate alınacak bir husus olduğu yönünde gerekçelere yer vermiştir. Yargıtay kararlarında yer verilen gerekçeler, hukukî yarar dava şartı haricinde dava hakkı kapsamında değerlendirildiği takdirde de aynı sonuçlar karşımıza çıkmakta ve aynı gerekçelerle Yargıtay kararlarına katılmak mümkün görünmemektedir. Zira, bugün kabul edilen görüşlere göre dava hakkı, asıl hakka bağlı olmakla beraber bizatihi bir iddianın mahkemeye yöneltilmesi kapsamında kabul edilen bir temel hak olarak karşımıza çıkmaktadır (**Ansay**, s. 201-202; **Berkin**, s. 59; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 465-466; **Hanağası**, s. 47-48). Diğer yandan, dava hakkının asıl hakka bağlı olduğu, ondan ayrılamayacağı ve asıl hak doğmamışsa veya sona ermişse dava hakkının da mevcut olmadığı ifade edilmektedir (**Pekcanıtez**, Pekcanıtz Usûl, s. 1112; **Karslı**, s. 394. Ayrıca bkz. **Üstündağ**, Medenî Yargılama, s. 268-270; **Postacıoğlu/Altay**, s. 181-195; **Kuru**, Usul Cilt 1, s. 872; **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 289; **Bilge/Önen**, s. 384-387). Ancak, asıl hakkın mevcut olup olmadığının veya sona erip ermediğinin davada ileri sürülen iddia ve savunmalar incelenerek davanın sonunda anlaşılacağı hâllerde, dava takip yetkisinin bağlantılı olduğu dava hakkı da var kabul edilmelidir. Daha açık bir ifadeyle, dava takip yetkisi de asıl hakka bağlı olmakla beraber, maddî hukuka göre hak sahibi olunmasa dahi, kendi adına hak iddia edenin dava takip yetkisi var kabul edilmektedir

5. Borcu Söndüren Belgelerin Delillerin Gösterilmesi ve Sunulması Bakımından Değerlendirilmesi

Yargıtay kararlarına göre, borcu söndüren belgeler, âdeta delillerin gösterilmesi ve sunulmasına ilişkin kurallardan bağışık olarak temyiz aşamasında sunulabilmektedir. Bu kabulün doğal bir sonucu olarak, bu kapsamda yer alan belgeler ilk derece mahkemesi ve istinaf aşamasında da sunularak incelenebilecektir. Zira Yargıtay, temyiz aşamasında bu kapsamda bir belgenin sunulması üzerine ilgili belgeyi inceleyerek esasa ilişkin bir karar veremeyeceği için, o belge kapsamında inceleme yapmak üzere dosyayı alt derece mahkemesine göndermektedir. O hâlde, borcu söndüren belgelerin ilk derece yargılaması aşamasında sonradan veya istinaf aşamasında sunulabileceği sonucuna varılabilir.

Yukarıda detaylı olarak açıklandığı üzere[80], yargılamada dayanılan delillerin dilekçelerde gösterilmesi (HMK m. 119/1-f, 129/1-e) ve belge niteliğindeki delillerin dilekçelerle birlikte sunulması (HMK m. 121, 135) gerekmektedir. Dilekçelerle birlikte sunulmayan belgelerin ön incelemeye davet tutanağı ile verilen iki haftalık kesin süre içerisinde sunulmaması hâlinde o delile dayanılmaktan vazgeçilmiş sayılmaktadır (HMK m. 139/1-ç). O hâlde, dilekçelerde gösterilen belge niteliğindeki delillerin, kural olarak, dilekçelerle birlikte mahkemeye sunulması; su-

(**Pekcanıtez/Taş Korkmaz**, Pekcanıtez Usûl, s. 595; **Dişel, Buse:** Dava Takip Yetkisi, İstanbul 2020, s. 9). Böylece, şeklî taraf kavramının bir gereği olarak taraflar ile dava konusu edilen hak arasındaki maddî hukuka ilişkin bağ olan sıfat ile dava şartı olarak dava takip yetkisi arasındaki ayrım yapılabilmektedir. Benzer durum, dava hakkının asıl hakka bağlı bir hak olarak kabul edilmesi hâlinde de karşımıza çıkmaktadır. Dava hakkı, dava takip yetkisiyle birlikte değerlendirilecek olan hukukî yarar dava şartından bağımsız olarak kullanılabilir ve aslında davada hukukî yarar bulunmayan bir kimse de dava hakkını kullanarak mahkemeye başvurabilir. Kuşkusuz böyle bir durumda, dava hakkını kullananın lehe esasa ilişkin bir hüküm alması düşünülemez (**Hanağası**, s. 57-58). Bu nedenlerle, inceleme konusu kararlara konu olan olaylarda, dava yoluyla ileri sürülen hakkın esasen mevcut olmaması ya da sona ermesi, davanın sonunda anlaşılabilecek bir husus olup dava hakkının davanın başından itibaren hiç mevcut olmadığı ve bu hususun dava şartları gibi kendiliğinden incelenerek taraflarca da her aşamada ileri sürülebileceği gibi bir sonuca varılamamalıdır. Aksi hâlde, şeklî taraf teorisiyle birlikte maddî hukuka ilişkin bir mesele olan sıfat kavramını açıklamak oldukça güçleşecektir. Ayrıca, dava hakkı asıl hakka bağlı bir hak olarak ele alınarak asıl hakkın mevcut olmadığı durumlarda dava hakkının da olmadığı kabul edilse dahi, dava hakkı dava şartı niteliğinde değildir (**Üstündağ**, Medenî Yargılama, s. 280-281; **Kuru**, Usul El Kitabı 1, s. 290). Bu nedenle, dava hakkı dava şartlarının sonuçlarına tâbi tutulamaz. Dava hakkı, hukukî yarar ve dava takip yetkisi konusunda detaylı açıklamalar için ayrıca bkz. **Hanağası**, s. 45-60.

80 Bkz. yuk. II, B.

nulmadığı durumlarda ise, ön incelemeye davet tutanağında verilen iki haftalık kesin süre içerisinde sunulması gerekmektedir. Aksi hâlde, belge niteliğindeki o delile dayanmaktan vazgeçilmiş sayılmaktadır. İstisnaî olarak, bir delilin sonradan ileri sürülmesi yargılamayı geciktirme amacı taşımıyorsa veya süresinde ileri sürülememesi ilgili tarafın kusurundan kaynaklanmıyorsa, mahkeme o delilin sonradan gösterilmesine izin verebilir (HMK m. 145). Ancak, bu şekilde sonradan delil sunulabilmesi için, o delilin süresinde ileri sürülememesinde ilgili tarafın kusurunun olmaması ve sonradan delil sunulmasının yargılamayı geciktirme amacı taşımaması gerekmektedir[81]. Benzer şekilde, istinaf aşamasında da ilk derece aşamasında gösterilerek sunulmayan yeni bir delilin sunulması kabul görmemektedir. İlk derece mahkemesinde usulüne uygun olarak gösterildiği hâlde incelenmeden reddedilen veya mücbir bir sebeple gösterilmesine olanak bulunmayan deliller haricinde, bölge adliye mahkemesinde yeni delil sunulması ve incelenmesi mümkün değildir (HMK m. 357/3)[82]. Bu sınırlamaların amacı, asıl yargılamanın yapıldığı mahkemede ileri sürülerek incelenmesine imkân tanınmayan delillerin, kanun yolu aşamasında ileri sürülerek kanun yolunun amacı dışına çıkarılmasını engellemektir[83].

Kanunî düzenlemelerde yer verilen sınırlama ve istisnalar açık ve net olup belgenin niteliğine göre delil gösterilmesine ilişkin kurallardan bağımsız başka bir prosedür kabul edilmemiştir. Kanun, tarafların elindeki belgelerin dilekçelerle birlikte sunulmasını; bunun mümkün olmaması hâlinde ise, en geç ön incelemeye davet tutanağının tebliğinden itibaren iki haftalık süre içerisinde sunulmasını öngörmüştür. Bu kural, sadece ve istisnaî olarak, delilin zamanında gösterilmemesinin tarafın kusurundan kaynaklanmaması veya yargılamayı geciktirme amacı taşı-

81 Mülga Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu döneminde de bu yönde açık bir kanunî düzenleme olmamasına rağmen, sonradan delil gösterilmesi konusunda çok titiz davranılması gerektiği kabul edilmekteydi. Buna göre, sadece daha önce gösterilmesi mümkün olmayan delillerin davayı geciktirme amacı taşımamak şartıyla sonradan sunulmasına hâkim tarafından izin verilebileceği ifade edilmiştir. Bu konuda bkz. **Kuru**, Usul Cilt 2, s. 2031.

82 Bu kapsamda, istinaf aşamasında borcun sona erdirilmesi hâlinde, bu aşamada ortaya çıkan borcun sona ermesine ilişkin vakıa ve delilin ileri sürülebileceği ve bölge adliye mahkemesi tarafından incelenebileceği ifade edilmektedir. Bkz. **Umar**, s. 1035-1036.

83 **Özekes**, Pekcanıtez Usûl, s. 2247. Bu konuda ayrıca bkz. yuk. II, B.

maması hâlinde mahkemece sonradan delil gösterilmesine izin verilmesiyle aşılabilmektedir. Benzer şekilde, istinaf aşamasında da mücbir bir sebep nedeniyle alt derece aşamasında gösterilerek sunulamayan deliller haricinde yeni bir delil sunulması kabul edilmemiştir. Ayrıca Kanun, bu istisnaî hükümler uyarınca sunulabilecek delillerin niteliğinin borcu sona erdirmeye yönelik olup olmadığı ya da yazılı olup olmadığı konusunda herhangi bir sınırlama da yapmamıştır.

Delillerin gösterilmesi ve sunulmasına dair kanunî hükümler, çok istisnaî hâllerde sonradan delil gösterilebilmesine imkân tanımaktadır. Bu istisnalar haricinde, belirli bir yöndeki delilin her aşamada ve delil sunulmasına dair kurallardan ayrık olarak sunulabilmesine dair herhangi bir kanunî düzenleme söz konusu değildir. Aksine kanun, çok açık bir şekilde böyle bir sonucu yasaklamıştır (HMK m. 139/1-ç, 357/3). Bu nedenlerle, *borcu söndüren belge* kapsamındaki kararlarda varılan sonuçların, delillerin gösterilmesi ve sunulmasına dair açık kanun hükümlerine aykırılık teşkil ettiği kanaatindeyiz.

Bu noktada, yargılama sırasında elde edilemeyen bir belgenin sonradan ele geçirilmiş olmasına dair yargılamanın yenilenmesi sebebi çerçevesinde (HMK m. 375/1-ç) dahi, hiçbir sınırlamaya tâbi olmaksızın belge gösterilmesine izin verilemeyeceği kanaatindeyiz. Zira bu yargılamanın yenilenmesi sebebi, kararın verilmesinden sonra ele geçirilen belgelere ilişkin olup; yargılama aşamasında tarafların elinde olmasına rağmen usûlüne uygun bir şekilde sunulmayan belgeler, bu kapsamda bir sebep olarak kabul edilmemektedir[84]. O hâlde, henüz yargılama sona ermeden elde edilen belgeler, yukarıda değinilen kurallar çerçevesinde mümkün olan en erken yargılama aşamasında mahkemeye sunulmalıdır. Belge, ön inceleme aşamasından sonra ele geçirilmiş ise, buna dair istisnaî hükümler çerçevesinde ilk derece mahkemesi veya bölge adliye mahkemesine sunulmalıdır. Bu aşamalarda ele geçirilmesine rağmen, ilgili belgenin bekletilerek temyiz aşamasında sunulması kabul edilmemelidir. Diğer taraftan, sadece bölge adliye mahkemesi kararından

84 **Kuru**, Usul Cilt 5, s. 5181; **Bilge/Önen**, s. 711; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 573; **Özekes**, Pekcanıtez Usûl, s. 2330.

sonra ele geçirilen deliller bakımından, temyiz aşamasında bu delilin sunulması mümkün kabul edilebilir[85]. Zira aksi hâlde, böyle bir belge nedeniyle sonradan yargılamanın yenilenmesi davası[86] söz konusu olabilir[87]. Ancak bu durumda da, ilgili yargılamanın yenilenmesi sebebine benzer şekilde, belgeyi sunan tarafın, belgenin temyiz aşamasından önce elde edilememesinde kusuru olmadığını ispat etmesi gerekmektedir[88]. Bu nedenle, sadece bu çok istisnaî hâlde ve belgenin niteliği önemli olmaksızın, sonradan ele geçirilen bu belgenin temyiz aşamasında sunulabilmesi gerekir. Daha açık bir ifadeyle, bu çok istisnaî durum

85 Karşı görüşte **Kuru**, Usul Cilt 5, s. 5181; **Kuru**, Usul El Kitabı 2, s. 1536; **Ulukapı/Yardımcı**, s. 502-503; **Bolayır**, Sorun, s. 143; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 277. *Kuru*, kararın verilmesinden sonra ve fakat kesinleşmesinden önce elde edilen belgelerin de yargılamanın yenilenmesi kapsamında kullanılabileceğini; zira, temyiz veya karar düzeltme aşamasında yeni bir delil sunulmasının mümkün olmadığını kabul etmektedir. Hatta, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 377. maddesi uyarınca, yargılamanın yenilenmesi süresi, yeni belgenin elde edildiği tarihten itibaren üç ay olmasına rağmen, belgenin hükmün kesinleşmesinden önce elde edilmesi hâlinde, hüküm kesinleşmedikçe yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulamayacağı için, yargılamanın yenilenmesini talep süresinin de hükmün kesinleşmesiyle birlikte başlaması gerektiği belirtilmiştir (**Kuru**, Usul El Kitabı 2, s. 1538). Benzer görüşte **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 573-574. Karş. **Yılmaz, Ejder:** Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, C. IV, 4. Baskı, Ankara 2021, s. 5155; **Tanrıver**, Usûl Cilt 2, s. 147.

86 Hükmün kesinleşmesinden önce elde edilen belgeler nedeniyle yargılamanın yenilenmesinin talep edilemeyeceği hakkında bkz. **Tanrıver**, Usûl Cilt 2, s. 147. Karş. **Kuru**, Usul Cilt 5, s. 5181; **Kuru**, Usul El Kitabı 2, s. 1536; **Yılmaz**, Cilt 4, s. 5155; **Ulukapı/Yardımcı**, s. 502-503; **Bolayır**, Sorun, s. 143; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 277. Alman hukukunda da, bizatihi bir yargılamanın yenilenmesi sebebinin varlığının temyiz aşamasında yeni vakıa ve delil ileri sürülememesi yasağının istisnası olmadığı belirtilmektedir. Diğer yandan, bu genel kurala çeşitli istisnalar da kabul edilmektedir. Kendiliğinden dikkate alınabilecek hususlar yanında, temyiz aşamasında verilen kararın daha önce kesinleşen bir kararla çelişecek olması veya yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulması mümkün olan derdest bir davada hatalı bir hüküm verilmesine sebep olabilecek olması durumunda, ilgili yargılamanın yenilenmesi sebebinin (ve buna ilişkin delilin) temyiz aşamasında ileri sürülerek dikkate alınabileceği ifade edilmektedir. Bkz. **MüKo-ZPO/*Krüger***, § 559, Rdnr. 33-34; **Wieczorek/Schütze/*Prütting***, § 559, Rdnr. 56.

87 "Öncelikle davacının sunduğu belgenin niteliğini belirlemek gerekir. Sözü edilen belgede 'Alacağımız olan arsa karşılığı 60.000 Dolar aldım' ibaresi yazılmakta olup, bu ibare uyarınca sunulan belge ödeme def'i niteliğinde olup, borcu söndüren sebeplerdendir ve bu nedenle davanın her aşamasında ileri sürülmesi mümkündür. Ancak Yargıtay 13. Hukuk Dairesinin temyiz incelemesi aşamasında sunulan bu belgeyi temyiz incelemesi sırasında dikkate alıp almadığı ilam içeriğinden anlaşılamamaktadır. Davacı tarafça yargılamanın yenilenmesine konu olan ... 1. Asliye Hukuk Mahkemesinin 2012/391 Esas sayılı dava dosyasında sunulan ödeme def'ine ilişkin bu belge, hüküm verilmesinden sonra ve fakat kesinleşmiş olmasından önce ele geçirilmiş olsa bile, esasen istinaf ve temyiz aşamasında yeni delil sunulamayacağından dolayı söz konusu delilin sunulma imkanının ortadan kalkması nedeniyle yargılamanın yenilenmesi sebebi teşkil etmektedir." 13. HD, 20.02.2020, 374/2498 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

88 Nitekim, yargılama sırasında aleyhine hüküm verilen tarafın elinde olmayan nedenlerle elde edilemeyen bir belgenin kararın verilmesinden sonra ele geçirilmesine ilişkin yargılamanın yenilenmesi sebebi (HMK m. 375/1-ç) bakımından, talepte bulunan tarafın bu durumu ispat etmesi gerekmektedir (**Berkin**, s. 225; **Kuru**, Usul Cilt 5, s. 5184; **Kuru**, Usul El Kitabı 2, s. 1537; **Bilge/Önen**, s. 711; **Umar**, s. 1091; **Özekes**, Pekcanıtez Usûl, s. 2247).

için *borcu söndüren belge* gibi özel bir adlandırma ve nitelemeye ihtiyaç yoktur. İstinaf aşamasından sonra ele geçirilen bir belge, Yargıtay tarafından yapılan *borcu söndüren belge* kapsamında kalmasa dahi, ilk defa temyiz aşamasında sunulabilmelidir[89]. Diğer yandan, bu istisnaî durum haricinde de, delilin niteliği ne olursa olsun, delil sunulmasına ilişkin usûl kuralları gözardı edilerek temyiz aşamasında yeni delil sunulması kabul edilmemelidir.

6. Temyiz Aşamasında Borcu Söndüren Belge Sunulmasının Dürüstlük Kuralına Aykırılık Nedeniyle Yargılama Giderlerinin Paylaştırılmasında Dikkate Alınması

Yargıtay, her aşamada ileri sürülebilecek, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağına tâbi olmayan ve hatta dava şartları kapsamında mahkemece kendiliğinden incelenmesi gereken bir husus olarak kabul ettiği *borcu söndüren belge*nin, ilk defa temyiz aşamasında ileri sürülmesinin dürüstlük kuralına aykırılık teşkil ettiğini ifade etmiştir. Bu karara göre, alt derece yargılamasında bilirkişi incelemesi yapılarak hüküm verildikten sonra yeni bir iddia dile getiren davalı, gereksiz yere gider yapılmasına ve davanın uzamasına sebebiyet vermiş kabul edilerek karar ve ilâm harcı haricindeki yargılama giderlerinin tamamını veya bir kısmını ödemeye mahkûm edilebilir (HMK m. 327/1)[90].

89 Nitekim, yargılama sırasında aleyhine hüküm verilen tarafın elinde olmayan nedenlerle elde edilemeyen bir belgenin kararın verilmesinden sonra ele geçirilmesine ilişkin yargılamanın yenilenmesi sebebi (HMK m. 375/1-ç) bakımından, söz konusu belgenin yazılı veya senet niteliğinde olmasının gerekmediği, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 199. maddesi anlamında belge niteliğinde olmasının yeterli olduğu kabul edilmektedir (**Umar**, s. 1091; **Özekes**, Pekcanıtez Usûl, s. 2247; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 573; **Karslı**, s. 821; **Tanrıver**, Usûl Cilt 2, s. 147; **Ulukapı/Yardımcı**, s. 502). Ancak, bu durumda dahi, ilgili belge ispat edilmek istenen ödeme vakıasının usûlüne uygun bir şekilde dava malzemesi hâline getirilmiş olması gerekir. Zira, burada kıyasen dikkate aldığımız yargılamanın yenilenmesi yolunda dahi sonradan yeni vakıaların elde edilmesi bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilememektedir. Bkz. **Karslı**, s. 823.

90 "..dairemizin yerleşik hale gelen içtihatları uyarınca, bilirkişi raporu alındıktan ve hatta karar verildikten sonra istinaf ve temyiz kanun yolları aşamasında yeni belgeler sunmak suretiyle davanın uzamasına ve davada gider yapılmasına sebep vermiş olan taraf yönünden bu madde bendi dikkate alınarak sonuca gidilmesi gerektiği gözetilmelidir. (Bkz. Dairemizin 24.09.2020 tarih, 2016/24346 Esas-2020/9217 Karar sayılı bozma ilamı)Şu halde; davada reddedilen miktarın tamamının sonradan sunulan belgelerin dikkate alınması sebebiyle olduğu anlaşıldığından davalı yararına avukatlık ücretine hükmedilmemesi gerekirken, bu husus gözetilmeden karar verilmesi hatalı ise de; yanılgının giderilmesi yeniden yargılama yapılmasını gerektirmediğinden, hükmün 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 370/2. mad-

Her şeyden önce, her aşamada taraflarca ileri sürülebileceği ve mahkemece dikkate alınabileceği, hatta dava şartı niteliğinde dahi olduğu ifade edilen bir durumun, taraflarca temyiz aşamasında dile getirilmesinin dürüstlük kuralına aykırı olacağını kabul etmek çelişkilidir. Bir durum, dava şartı niteliğinde ise, taraflarca özel olarak dikkat çekilmese dahi mahkemece gerekli karar verilmek zorunda olduğundan, bu durumun temyiz aşamasında ileri sürülmesi dürüstlük kuralına aykırı kabul edilemez. Örneğin, görevsiz bir mahkemede dava açılmış ve davalı tarafından mahkemenin görevsiz olduğu ilk defa temyiz aşamasında ileri sürülmüş ise, davalının kötüniyetli olması sebebiyle yargılama giderlerine mahkûm edilmesi söz konusu olmaz. Zira görev, bir dava şartı olarak yargılamanın her aşamasında kendiliğinden incelenmesi gereken, usûlî bir husustur. Benzer bir sonucun diğer dava şartları için de kabul edileceğinden şüphe duymamak gerekir. O hâlde, ya *borcu söndüren belge* her aşamada ileri sürülebilecek bir dava şartı değildir ya da Yargıtay, orta yolda bir çözüm bulmak adına dürüstlük kuralına aykırılığa ilişkin hükümleri de bu uğurda kullanma çabası içerisindedir. Kanaatimizce, ilk ihtimâli kabul etmek istemeyen Yargıtay'ın ikinci ihtimâl çerçevesinde hareket ettiği sonucuna varmak yanlış olmayacaktır. Ancak, usûlî hükümleri gözardı ederek kanuna aykırı birtakım sonuçları kabul etmek uğruna, başka kanunî düzenlemeleri bu kanuna aykırı sonuçları dengelemek adına kullanmak, hukuk kurallarını bir kez değil iki kez ihlâl etmekten başka bir şey değildir. Eğer yargı organları, kanun hükümleriyle değil de sadece kendi hak ve nesafet anlayışları[91] doğrultusunda karar verebilecekler ise, ne maddî ne usûlî hükümlere ihtiyacımız yoktur.

desi uyarınca aşağıda belirtilen şekilde düzeltilerek onanması uygun bulunmuştur." 9. HD, 14.01.2021, 8865/914 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası). Aynı yönde 9. HD, 24.09.2020, 24346/9217 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 22. HD, 20.01.2020, 27690/628 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası); 22. HD, 14.11.2019, 25147/21154 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

91 *Borcu söndüre belge*ler için kabul edilen durumların kötüye kullanıma oldukça müsait olduğu da açıktır. Örneğin, davalı, aslında borcu ödememiş olmasına rağmen temyiz aşamasında bu yönde bir belge ihdas etmek ve Yargıtay'a sunmak suretiyle kötüniyetli olarak süreci oldukça uzatabilir. Zira Yargıtay, bu belgeyi inceleyemeyeceği için bu çalışmaya konu içtihatlar doğrultusunda bozma kararı verilecek ve alt derece mahkemesi tarafından belge incelemesi yapılacaktır. Bu inceleme neticesinde aynı karar verilebilecek olmasına rağmen, sırf kötüniyetli olarak davalı tarafından uzun bir sürecin uzaması sağlanacaktır. Davalı, aynı kötüniyetlii davranışı alt derece yargılamasında gösterirse, bunun anlaşılması ve bertaraf edilmesi çok daha kısa sürebilecekken, işbu çalışmaya konu kararlar nedeniyle temyiz aşamasına kadar beklemeyi tercih edebilir. Bu ise, bu yöndeki kararlarda yer verilen hak ve nesafet anlayışının, kanun hükümleriyle objektifleştirilmiş olması gerekliliğinin ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Böyle bir sonucu kabul etmeyerek kanun hükümleriyle objektifleştirilmiş vicdanî kanaat anlayışı doğrultusunda yargılama yapılacaksa (AY m. 138/1), öncelik kanunî düzenlemelere verilmelidir.

F. Görüşümüz

Yargıtay tarafından kabul edilen temyiz aşamasında yeni bir delil sunulmasına ilişkin içtihatlar, gerek kararlarda kullanılan dil ve ifadeler gerekse yeni delillerin sunulması uğruna dayanak yapılmaya çalışılan gerekçeler ile varılan sonuçlar bakımından ciddî hukukî sorunlar barındırmaktadır.

Türk hukuk doktrininde ittifakla kabul edildiği üzere, dar temyiz sistemi olarak adlandırılan[92] Türk hukuku temyiz kanun yolunda alt derece yargılamasında sunulmayan yeni bir delil sunulması ve incelenmesi mümkün değildir[93]. Delillerden başka, kendiliğinden incelenebilecek kamu düzenine ilişkin hususlar haricinde, alt derece aşamasında iddia edilmemiş olan bir vakıanın ilk defa temyiz aşamasında ileri sürülmesi de mümkün değildir[94]. O hâlde, temyiz aşamasında ne yeni bir vakıa ileri sürülmesi[95] ne de alt derecede ileri sürülmüş bir vakıanın ispatı için

92 **Tanrıver**, Usûl Cilt 2, s. 82.

93 **Kuru**, Usul Cilt 5, s. 4498; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 447; **Atalay**, Pekcanıtez Usûl, s. 1762; **Özekes**, Pekcanıtez Usûl, s. 2298; **Karslı**, s. 799; **Tanrıver**, Usûl Cilt 1, s. 693; **Tanrıver**, Usûl Cilt 2, s. 81; **Erdönmez**, Delillerin Gösterilmesi, s. 44; **Ulukapı/Yardımcı**, s. 500; **Bolayır**, Sorun, s. 141; **Çiftçi**, s. 285; **Tutumlu**, Yeni Delil, s. 147. Benzer şekilde istinaf kanun yolunda da yeni bir delil sunulması, kural olarak mümkün değildir. Bkz. **Kuru**, Usul El Kitabı 2, s. 1337; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 514; **Özekes**, Pekcanıtez Usûl, s. 2247; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 624; **Ulukapı/Yardımcı**, s. 496-500; **Akkaya**, s. 290-291; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 284. Vakıa ve delillerin getirilmesine dair sınırlandırmalar nedeniyle Türk hukukunda istinaf kanun yolu da sınırlı bir kanun yolu olarak kabul edilmektedir. Bkz. **Tanrıver**, Usûl Cilt 2, s. 43.

94 **Belgesay**, Şerh Cilt 2, s. 192; **Ansay**, s. 357; **Kuru**, Usul Cilt 5, s. 4498; **Kuru**, Usul El Kitabı 2, s. 1387; **Bilge/Önen**, s. 644; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 447; **Karslı**, s. 799; **Tanrıver**, Usûl Cilt 2, s. 81; **Özekes**, Pekcanıtez Usûl, s. 2298; **Bolayır**, Sorun, s. 140; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 304. Alman hukukunda da temyiz aşamasında yeni bir vakıa veya delil ileri sürülemeyeceği kabul edilmektedir. İstisnaî olarak, sadece hâkimin kendiliğinden dikkate alabileceği konular ile temyiz kabiliyetine ilişkin konularda yeni vakıalara dayanılması mümkündür. Bu konuda bkz. **Wieczorek/Schütze/*Prütting***, § 559, Rdnr. 41-46; **Schilken, Eberhard:** Zivilprozessrecht, 6. Auflage, München 2010, s. 426, Rdnr. 943; **Meller-Hannich, Caroline:** "Die Beweiserhebung und die Kontrolle in Berufung und Revision", (Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul 2016, S. 65, s. 151-169), s. 169.

95 Karar verilmesinden sonra meydana gelen ve kararın esası hakkında temyiz incelemesi yapılmasını engelleyici nitelikteki vakıaların ilk defa temyiz aşamasında ileri sürülebileceği kabul edilmektedir. Örneğin,

yeni bir delil ileri sürülmesi mümkündür. Temyiz aşamasında, istisnaî bir düzenleme olan Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 145. maddesi şartları kapsamında dahi yeni bir delil sunulamaz[96]. Kaldı ki, inceleme konumuz bakımından özel olarak vurgulamak isteriz ki, usûlüne uygun bir şekilde ileri sürülmemiş *ödeme* vakıasının sadece delilinin sonradan ileri sürülmesi, zaten hukuken hiçbir şekilde kabul edilemeyecek bir durumdur. Daha açık bir ifadeyle, dava malzemesi olarak mevcut olmayan bir iddiaya ilişkin delil sunulması mümkün değildir.

Bu usûlî sonuçları kabul etmeyerek borcu sona erdiren delillerin temyiz aşamasında ileri sürülebileceğini kabul etmek; hem de bu kabulü yukarıda değerlendirildiği gibi usûl kurallarının tamamen yanlış yorumlamalarına dayandırmak, birçok başka kuralı da ihlâl etmektedir. Örneğin, ispat hakkının kanunda belirtilen süre ve usûle uygun kullanılması zorunluluğu, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı, ıslah kurumu ile bu kurumun her davada bir kez kullanılabilecek olması, delillerin sunulmasına yönelik emredici düzenlemeler[97] ile delile dayanılmaktan vazgeçilmiş sayılma, istinaf aşamasında yapılamayacak işlemler ve temyiz sebepleri gibi birçok usûl kuralı ihlâl edilmekte[98], *borcu söndüren belge* uğruna ilgili kuralların içi boşaltılmaktadır. Dahası, temyiz aşamasına kadar yürütülen alt derecedeki işlemlerinin birçoğu gereksiz yere yapılmış sayılmakta ve alt derece mahkemeleri

kararın verilmesinden sonra meydana gelen davayı sona erdiren taraf işlemleri ile karar verilmesinden sonra hükmün zamanaşımına uğradığına dair iddiaların temyiz aşamasında ileri sürülmesi mümkündür (**Kuru**, Usul Cilt 5, s. 4502-4503). Bu gibi istisnaî durumlarda, temyiz incelemesi yapılmasına dair hukukî yararın ortadan kalktığı belirtilmektedir (**Bolayır**, Sorun, s. 140; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 304, dn. 265). Ancak, inceleme konumuz olan ödeme iddiasına dair vakıaların, kararın verilmesinden sonra meydana gelmesi hâlinde dahi temyiz aşamasında ileri sürülemeyeceği, sadece İcra ve İflâs Kanunu'nun 33. maddesi uyarınca icra mahkemesinde icranın durdurulması talebine konu edilebileceği ifade edilmektedir (**Kuru**, Usul Cilt 5, s. 4503). Daha açık bir ifadeyle, kararın verilmesinden sonra meydana gelmiş olsa dahi ödeme vakıasının ilk defa temyiz aşamasında ileri sürülmesi kabul görmemektedir.

96 **Atalay**, Pekcanıtez Usûl, s. 1762; **Erdönmez**, Delillerin Gösterilmesi, s. 44; **Erdönmez**, Delillerin İbrazı, s. 370; **Ulukapı/Yardımcı**, s. 501; **Tutumlu**, Yeni Delil, s. 142. Alt derece yargılaması aşamasında, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 145. maddesi uyarınca ileri sürülmek istenen bir delilin reddedilmiş olması hâlinde, bu konudaki değerlendirme ve takdir yetkisi Yargıtay tarafından denetlenerek gerekirse bozma kararı verilebilir. Ancak, ilk defa temyiz aşamasında 145. maddeye dayanılarak bir delil sunulmak istenmesi kabul edilemez (**Ulukapı/Yardımcı**, s. 501).

97 **Bolayır**, Sorun, s. 143-144.

98 **Tutumlu**, Yeni Delil, s. 147.

işlevsiz kılınmaktadır. Eğer çeşitli usûl kuralları ihlâl edilerek Yargıtay aşamasına kadar yapılmayan usûl işlemleri bu aşamada yapılabilecekse, temyiz mercii olarak Yargıtay'ın da kendisinden beklenen aslî görevleri yapması zorlaşacaktır[99]. Bu uygulamaya güvenen taraflar, elindeki bilgi ve belgeleri temyiz aşamasına kadar bekletmekte hiçbir sakınca görmeyebilirler. Elinde böyle bir belge olan taraf, bu belgeyi usûlüne uygun bir şekilde yargılamada ileri sürüp tartışma ve incelemeye açmayıp temyiz aşamasına kadar bekletebilir. Bu durum, o tarafın lehine hükmedilecek vekâlet ücretinden mahrum bırakılması haricinde başka bir hiçbir yaptırıma da tâbi tutulmamaktadır. Aksine, yaptırıma tâbi tutulan ve erozyona uğratılan yine usûl hukukunun emredici kuralları olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnceleme konumuzu oluşturan kararlar temyiz aşamasına ilişkin olsa dahi istinaf aşaması bakımından da yukarıda değindiğimiz görüş ve sonuçlar geçerlidir. Zira, Türk hukukunda istinaf aşamasında da, ilk derece mahkemesinde usulüne uygun olarak gösterildiği hâlde incelenmeden reddedilen veya mücbir bir sebeple gösterilmesine olanak bulunmayan deliller haricinde, bölge adliye mahkemesinde yeni delil sunulması ve incelenmesi mümkün değildir (HMK m. 357/3)[100]. Bu nedenle, bu istisnaî hüküm kapsamında sunulmak istenen ve mücbir sebep ispat edilerek hâkim tarafından sunulmasına izin verilen deliller haricinde, borcu söndüren belge kapsamında kalsa dahi bir belgenin ilk defa istinaf aşamasında da sunulması da hukuken mümkün değildir.

Tüm bu nedenlerle, ya en kısa zamanda bu hukuka aykırı içtihatlardan dönülmesi ya da Yargıtay'ın usûl kurallarıyla bağlı olmaksızın uyuşmazlığı hak ve nesafet kuralları çerçevesinde çözme yetkisinin kanunî dayanağının oluşturulması gerektiği kanaatindeyiz. Zira, yukarıda detaylı olarak değerlendirilen içtihatları mevcut herhangi bir hukuk kuralımızın yorum ve uygulama şekli çerçevesinde izah etmek müm-

99 Temyiz kanun yolunun amaç ve görevleri çerçevesinde konunun detaylı bir şekilde değerlendirilmesi için ayrıca bkz. **Bolayır**, Sorun, s. 141 vd.

100 **Kuru**, Usul El Kitabı 2, s. 1378; **Özekes**, Pekcanıtez Usûl, s. , 2247, 2250; **Tanrıver**, Usûl Cilt 2, s. 72; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 624; **Ulukapı/Yardımcı**, s. 496; **Akkaya**, s. 290-291; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 284.

kün görünmemektedir. Diğer taraftan, ancak istinaf kararından sonra ele geçirilen bir delilin, yargılamanın yenilenmesi sebepleri de dikkate alınarak temyiz aşamasında sunulabileceği kabul edilebilir (bkz. HMK m. 375/1-ç). Bu durum haricinde, ilk derece veya istinaf aşamasında tarafların elinde olmasına rağmen, usûlüne uygun bir şekilde ve gerekirse istisnaî hükümlerden faydalanılmak suretiyle sunulmamış herhangi bir belgenin temyiz aşamasında sunulması da mümkün değildir. İstinaf aşamasından sonra ele geçirilen bir belgenin ise, borcu sona erdiren nitelik taşıması önemli olmaksızın, temyiz aşamasında sunulmasına izin verilerek sonradan karşılaşılabilecek bir yargılamanın yenilenmesi başvurusunun önüne geçilmesinin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Ancak burada dahi, ilk derece veya istinaf aşamasında tarafların elinde olan bir belgenin, niteliği ne olursa olsun, sonradan ileri sürülmesine imkân tanınmamalıdır. Nitekim hukukumuzda, böyle bir uygulamaya imkân tanıyan açık veya örtülü hiçbir hukuk kuralı olmadığı gibi, bu uygulamayı yasaklayan açık ve net usûl kurallarına yer verilmiştir.

SONUÇ

Medenî usûl hukukunda geçerli olan teksif ilkesi gereği iddia ve savunmaların sunulabileceği yargılama aşaması kanunen sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamayla bağlantılı olarak, ileri sürülen iddia ve savunmaları ispat araçlarının sunulmasına dair de sıkı kurallar benimsenmiştir. Böylece, iddia ve savunmalar bakımından, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı; ileri sürülen iddiaların ispat aracı olarak deliller bakımından ise, delillerin gösterilmesi ve sunulmasına dair esaslar getirilmiştir..Bununla birlikte, bu kuralların sıkı bir şekilde uygulanması hâlinde taraf menfaatlerinin zarar görebileceği düşünülerek bir kısım istisnalar kabul edilmiştir. Buna göre, iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve değiştirilmesi yasağına getirilen istisnalar ile sonradan delil sunulmasına imkân tanıyan düzenlemeler yoluyla taraf menfaatleri dengelenmiştir. Bu istisnaî düzenlemeler haricinde, belirli bir tür iddia veya delilin teksif ilkesinden ve delillerin sunulmasına dair sınırlamalardan bağışık olduğu, her aşamada sınırsız bir şekilde ileri sürülebileceği yönünde istisnaî bir hüküm yoktur.

İddia, savunma ve delillerin sunulmasına dair bu açık kurallara rağmen, Yargıtay uygulamasında, âdeta bu kurallardan tamamen bağımsız olduğu kabul edilen ve *borcu söndüren belge* olarak ifade edilen bir delil kategorisi yaratılmıştır. İlgili Yargıtay kararlarına göre, *borcu söndüren belge*lerin, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağına tâbi olmaksızın her aşamada ve hatta davacı iddialarının inkârı kapsamında dahi ileri sürülebilmesi mümkündür. Dahası, bu tür belgeler, davacının dava açmakta hukukî yararının olmadığını gösteren belgeler olarak kendiliğinden dahi dikkate alınabilir. Yargıtay, bu tür sonuçlar bahşettiği belgelerin, ödeme def'i niteliğinde olduğunu da vurgulamaktan çekinmemiştir.

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, borcun sona erdiğine, Yargıtay'ın ifadesiyle söndüğüne, dair iddialar bir itiraz niteliğindedir. İtirazlar da, def'ilerden farklı olarak, dava malzemesi hâline gelmişse hâkim tarafından kendiliğinden dikkate alınabilir. Oysa def'iler, taraflarca ileri sürülmedikçe dava malzemesinden anlaşılsa dahi dikkate alınamaz. Ancak, önemle vurgulamak gerekir ki, bir savunma sebebi olarak itirazlar da sadece usûlüne uygun bir şekilde dava malzemesi hâline gelmişse kendiliğinden dikkate alınabilir. Aksi hâlde, hâkimin itiraz sebeplerini kendiliğinden araştırması ve uygulaması mümkün değildir (m. 25). Dava malzemesi olarak iddiaların, savunmaların ve delillerin ne zaman ve nasıl ileri sürülebileceği konusunda açık ve net kanunî düzenlemeler vardır. Bu düzenlemelerin hiçbirinde, Yargıtay uygulamasında kabul edildiği şekilde belirli bir tip belgenin istisnaî olarak her aşamada ileri sürülebileceği izlenimi uyandıran bir ifade tarzı dahi yoktur. Kaldı ki, borcun ödenmiş olması durumunun dava şartı olarak hukukî yarar kapsamında değerlendirilmesi de mümkün değildir. Zira, tarafların dava konusuyla maddî hukuka göre tespit edilecek bağı sıfat kavramıyla ifade edilmekte olup usûlî bir mesele değildir. Bu nedenledir ki, sıfat konusundaki eksikliklerde usûle ilişkin değil esasa ilişkin bir karar verilmektedir. O hâlde, gerçekten alacaklı olup olmama durumunun usûlî bir mesele olmadığı ve bu nedenle dava şartlarından olmadığı da açıktır.
Tüm bu nedenlerle, sözü edilen *borcu söndüren belge*lerin her aşamada ileri sürülebilmesi uygulamasından en kısa zamanda vazgeçilmesi ve

hatta böyle bir belge nitelendirmesinin dahi sonlandırılması gerektiği kanaatindeyiz. Aksi hâlde, dava malzemelerinin sunulmasına ilişkin usûl kurallarının ihlâli yanında, alt derece yargılamasında yürütülen yargılama faaliyetinin önem ve niteliği de zedelenmekte; Yargıtay'ın temyiz incelemesinin hukukî sınırları kapsamında kendisinden beklenen aslî görevleri yerine getirmesi de güçleşmektedir.

KAYNAKÇA

Akcan, Recep: Usul Kurallarına Aykırılığa Dayanan Temyiz Nedenleri, Ankara 1999.

Akkaya, Tolga: Medenî Usûl Hukukunda İstinaf, Ankara 2009.

Akyiğit, Ercan: İş Hukuku, 13. Baskı, Ankara 2021.

Alangoya, H. Yavuz/Yıldırım, M. Kâmil/Deren-Yıldırım, Nevhis: Medenî Usul Hukuku Esasları, 8. Baskı, İstanbul 2011.

Ansay, Sabri Şakir: Hukuk Yargılama Usulleri, 7. Baskı, Ankara 1960.

Atalay, Oğuz: Pekcanıtez Usûl Medenî Usul Hukuku, 15. Baskı, İstanbul 2017.

Atalı, Murat/Ermenek, İbrahim/Erdoğan, Ersin: Medenî Usûl Hukuku, 3. Baskı, Ankara 2020.

Atay, Ender Ethem: Hukuk Başlangıcı, 9. Baskı, Ankara 2021.

Belgesay, Mustafa Reşit: Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Şerhi, C. II, İstanbul 1935 (Şerh Cilt 2).

Belgesay, Mustafa Reşit: Hukuk ve Ceza Usulü Muhakemesinde Deliller, İstanbul 1940 (Deliller).

Berkin, Necmeddin M.: Medenî Usul Hukuku Esasları, İstanbul 1969.

Bilge, Necip/Önen, Ergun: Medenî Yargılama Hukuku Dersleri, 3. Baskı, Ankara 1978.

Bolayır, Nur: "Bir Hukuk Genel Kurulu Kararı Işığında Temyiz İncelemesi Sırasında Yeni Delil Gösterilip Gösterilemeyeceği Sorunu", (GÜHFD 2012, S. 2, s. 131-149) (Sorun).

Bolayır, Nur: Hukuk Yargılamasında Delillerin Toplanmasında Tarafların ve Hâkimin Rolü, İstanbul 2014 (Delillerin Toplanması).

Budak, Ali Cem/Karaaslan, Varol: Medenî Usul Hukuku, 4. Baskı, Ankara 2020.

Canbolat, Ferhat: "Def'i ve İtiraz Arasındaki Farklar ve İleri Sürülmesinin Hukuki Sonuçları", (EÜHFD 2008, S. 1, s. 255-270).

Çelik, Nuri/Caniklioğlu, Nurşen/Canbolat, Talat: İş Hukuku Dersleri, 33. Baskı, İstanbul 2020.

Çiftçi, Pınar: Medenî Yargılama Hukukunda İspat Hakkı ve Sınırlamaları, Ankara 2018.

Dişel, Buse: Dava Takip Yetkisi, İstanbul 2020.

Erdönmez, Güray: "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Bakımından Delillerin İbrazı", (Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukukçuları Toplantısı-X, 1-2 Ekim 2012, İzmir, s. 348-376) (Delillerin İbrazı).

Erdönmez, Güray: "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Delillerin Gösterilmesi ve İbrazı", (İBD 2013, S. 5, s. 15-53) (Delillerin Gösterilmesi).

Erdönmez, Güray: Pekcanıtez Usûl Medenî Usûl Hukuku, 15. Baskı, İstanbul 2017 (Pekcanıtez Usûl).

Gözler, Kemal: "Yorum İlkeleri", Kamu Hukukçuları Platformu Toplantısı, Ankara 29.9.2012 (www.anayasa.gen.tr, Erişim: 12.10.2021).

Groner, Roger: Beweisrecht Beweise und Beweisverfahren im Zivil- und Strafrecht, Bern 2011.

Güriz, Adnan: Hukuk Başlangıcı, 19. Baskı, Ankara 2019.

Hanağası, Emel: Davada Menfaat, Ankara 2009.

Jäckel, Holger: Das Beweisrecht der ZPO, 2. Auflage, Stuttgart 2014.

Joerden, Jan C.: Logik im Recht, 2. Auflage, Berlin Heidelberg 2010.

Karslı, Abdurrahim: Medeni Muhakeme Hukuku, 5. Baskı, İstanbul 2020.

Koç, Evren: Medeni Usul Hukukunda Belge Kavramı, İstanbul 2021.

Krüger, Wolfgang/Rauscher, Thomas: Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung, Band I, 6. Auflage, München 2020 (MüKo-ZPO/*Yazar*).

Krüger, Wolfgang/Rauscher, Thomas: Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung, Band II, 6. Auflage, München 2020 (MüKo-ZPO/*Yazar*).

Kuru, Baki: "Dava Şartları", (Makaleler, İstanbul 2006, s. 147-188) (Dava Şartları).

Kuru, Baki: Hukuk Muhakemeleri Usulü, 6. Baskı, C. I, İstanbul 2001 (Usul Cilt 1).

Kuru, Baki: Hukuk Muhakemeleri Usulü, 6. Baskı, C. II, İstanbul 2001 (Usul Cilt 2).

Kuru, Baki: Hukuk Muhakemeleri Usulü, 6. Baskı, C. V, İstanbul 2001 (Usul Cilt 5).

Kuru, Baki: Medenî Usûl Hukuku El Kitabı, C. I, Ankara 2020 (Usul El Kitabı 1).

Kuru, Baki: Medenî Usûl Hukuku El Kitabı, C. II, Ankara 2020 (Usul El Kitabı 2).

Laumen, Hans-Willi: "Der Beweisantrag im Zivilprozess", (MDR 2020, s. 145-153).

Mazlum, Nagihan: "Medeni Usul Hukukunda Teksif İlkesi", (AÜHFD 2021, S. 70, s. 107-144).

Meller-Hannich, Caroline: "Die Beweiserhebung und die Kontrolle in Berufung und Revision", (Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul 2016, S. 65, s. 151-169).

Özekes, Muhammet: Pekcanıtez Usûl Medenî Usul Hukuku, 15. Baskı, İstanbul 2017 (Pekcanıtez Usûl).

Özekes, Muhammet: Temel Hukuk Bilgisi, 11. Baskı, İstanbul 2021 (Temel Hukuk).

Pekcanıtez, Hakan/Taş Korkmaz, Hülya: Pekcanıtez Usûl Medenî Usul Hukuku, 15. Baskı, İstanbul 2017.

Postacıoğlu, İlhan E./Altay, Sümer: Medenî Usûl Hukuku Dersleri, 7. Baskı, İstanbul 2015.

Sarıgül Ata, Bersun: "Belge ve Belgenin Delil Kuvveti", (ABD 2020, S. 1, s. 1-40).

Schilken, Eberhard: Zivilprozessrecht, 6. Auflage, München 2010.

Serozan, Rona: Hukukta Yöntem ve Mantık, 2. Baskı, İstanbul 2017.

Şengün, Kemâl Oğuz: "Hukuk Davalarında Delillerin Gösterilmesi", (AD 1970, S. 3, s. 190-204).

Tanrıver, Süha: Medenî Usûl Hukuku, C. I, 3. Baskı, Ankara 2020 (Usûl Cilt 1).

Tanrıver, Süha: Medenî Usûl Hukuku, C. II, Ankara 2021 (Usûl Cilt 2).

Tutumlu, Mehmet Akif: "Cevap Dilekçesi Vermeyen Davalının Delil Gösterme Hakkı Düşer Mi?", (TeraziHD 2016, S. 120, s. 134-138) (Cevap Dilekçesi).

Tutumlu, Mehmet Akif: "Hukuk Yargılamasında Delil İkamesinin Kapsamı, Şekli ve Zamanı", (TBBD 1989, S. 6, s. 924-934) (Delil İkamesi).

Tutumlu, Mehmet Akif: "İstinaf Aşamasında Yeni Delil Gösterme ve Temyiz Aşamasında Belge İbrazı Sorunu", (TeraziHD 2017, S. 129, s. 142-147) (Yeni Delil).

Ulukapı, Ömer/Yardımcı, Taner Emre: "6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Çerçevesinde Sonradan Delil Gösterilmesi", (DEÜHFD 2014, Özel Sayı, Prof. Dr. Hakan Pekcanıtez'e Armağan, İzmir 2015, s. 483-507).

Umar, Bilge: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, 2. Baskı, Ankara 2014.

Üstündağ, Saim: İddia ve Müdafaanın Değiştirilmesi Yasağı, İstanbul 1967 (Yasak).

Üstündağ, Saim: Medeni Yargılama Hukuku, 7. Baskı, İstanbul 2000 (Medenî Yargılama).

Wieczorek, Bernhard/Schütze, Rolf A.: Zivilprozessordnung und Nebengesetze, Band III, 4. Auflage, Berlin/Boston 2013 (Wieczorek/Schütze/*Yazar*).

Wieczorek, Bernhard/Schütze, Rolf A.: Zivilprozessordnung und Nebengesetze, Band IV, 4. Auflage, Berlin/Boston 2013 (Wieczorek/Schütze/*Yazar*).

Wieczorek, Bernhard/Schütze, Rolf A.: Zivilprozessordnung und Nebengesetze, Band VII, 4. Auflage, Berlin/Boston 2014 (Wieczorek/Schütze/*Yazar*).

Woods, John/Walton, Douglas: "Petitio Principii", (Synthese 1975, Vol. 31, No. 1, s. 107-127).

Yılmaz, Ejder: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, C. II, 4. Baskı, Ankara 2021 (Cilt 2).

Yılmaz, Ejder: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, C. III, 4. Baskı, Ankara 2021 (Cilt 3).

Yılmaz, Ejder: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, C. IV, 4. Baskı, Ankara 2021 (Cilt 4).